

Aftrekbelasting

„Geef mij een belastingstelsel en ik zal het afkraken”, waren de woorden waarmee Prof. Dr. J. Pen zijn toespraak begon in een forum tijdens het congres ter ere van Prof. Mr. H. J. Hofstra op 18 december 1975. Deze inleidende woorden spraken boekdelen. Pen bezigde ze om duidelijk te maken dat het wel heel gemakkelijk kan zijn het bestaande belastingstelsel af te kraken en een nieuw te ontwikkelen, maar dat een ideaal stelsel, waarmee iedereen tevreden is, niet bestaat. Daarbij bracht hij een gezonde nuancering aan op het advies van Prof. V. Halberstadt en Mr. C. A. de Kam.

Degene die enigszins op de hoogte is van het doen en laten van Prof. Hofstra, begrijpt direct dat het congres niet het gehele belastingstelsel behandelde, maar een speciaal onderdeel daarvan: belastingpolitiek en inkomstenbelasting. Reeds in 1946 maakte hij duidelijk dat aan de inkomstenbelasting niet een centrale betekenis moet worden toegekend: „Zij is nodig, voor zover de geordende maatschappij, welke wij na de oorlog verwachten, nog kapitalistische trekken heeft, en zij sterft af, voor zover deze trekken worden overwonnen” 1). Bijna 30 jaar later draagt Prof. Hofstra in zijn afscheidsrede aan de Universiteit van Leiden de huidige inkomstenbelasting vrijwel ten grave, hoewel onze maatschappij nog kapitalistische trekjes vertoont 2).

Tijdens het genoemde congres gooiden Halberstadt en De Kam enkele literatjes olie in het vuur dat Hofstra ruim 30 jaar brandende heeft gehouden. Kort samengevat, deugt er volgens beide preadviseurs niets van de inkomstenbelasting. Opgezet als belasting die de inkomens moet nivelleren, blijkt zij daarvan weinig terecht te brengen. Tellen we zelfs de sociale premies bij de inkomstenbelasting op, dan blijkt er geen progressief tarief meer te bestaan, maar een proportioneel tarief. Ik kan me voorstellen dat fiscalisten die slechts de belastingen als theorie bestuderen, opschrikken van deze conclusie. Zij gaan er immers niet bij voorbaat van uit dat de inkomstenbelasting in eerste instantie een instrument is dat de inkomens moet nivelleren. Hun mening werd duidelijk vertolkt door Prof. Grapperhaus tijdens het congres toen hij stelde dat het hoofddoel van de belastingheffing het overhevelen van koopkracht is van de particuliere naar de collectieve sector. Halberstadt en De Kam zagen daarentegen als eerste doel het terzelfder tijd beïnvloeden van welvaartsverschillen en het overhevelen van koopkracht. In de loop van hun betoog bleek echter dat ze de meeste waarde hechten aan de beïnvloeding van welvaartsverschillen. Prof. Hofstra zal daartegen nauwelijks bezwaar hebben, al deed hij er tijdens het congres, als goed opgevoed jubilaris, het zwijgen toe. De mening van Grapperhaus c.s. wordt immers gedekt door de z.g. draagkrachttheorie, die beoogt de belastingdruk te verdelen naar de individuele draagkracht van de afzonderlijke belastingplichtigen. Hofstra hecht aan deze theorie geen waarde: „Elk tarief dat daarop is gebaseerd is een slag in de lucht” 3).

Halberstadt en De Kam kwamen bovendien tot hun negatieve conclusie met betrekking tot de inkomstenbelasting omdat ze van mening zijn dat er tekortkomingen zitten aan

het inkomensbegrip dat de fiscalisten hanteren. Ook hier vinden ze Hofstra op hun spoor. „De wetenschap is niet in staat het inkomensbegrip te definiëren op een zodanige wijze dat het voor de belastingheffing bruikbaar is”, schreef hij in zijn standaardwerk over de inkomstenbelasting 4). De beide preadviseurs verstaan onder inkomen „de in een bepaalde periode uit geld en goederen bestaande koopkracht, waarover kan worden beschikt zonder in te teren”.

Hantering van dit inkomensbegrip heeft vergaande consequenties. Ook vermogenswinsten (waaronder pensioen-aanspraken) zouden dan tot het inkomen moeten worden gerekend. Tevens rekenen Halberstadt en De Kam ertoe de diverse voorzieningen in de belastingwetgeving als bijzondere tarieven, aftrekposten enz. (de z.g. „tax expenditures”). Er bestaan zelfs zoveel aftrekgeregelingen dat de preadviseurs zich afvragen of het niet wenselijk is de inkomstenbelasting om te dopen in „aftrekbelasting”. Door de z.g. „tax expenditures” is de effectieve progressiviteit van het belastingtarief veel geringer dan velen willen geloven. De preadviseurs berekenden dat voor 1.000 personen met een inkomen vanaf f. 500.000 in 1972 — gemiddeld verdienen zij ruim f. 1 mln. — de belastingdruk bijna even hoog is als voor de modale werknemer (38%), terwijl het wettelijke tarief 71% is. Hieruit mag overigens niet worden geconcludeerd dat er 1.000 miljonairs rondlopen die voortdurend te weinig belasting betalen. Immers, het betreft 1.000 personen met een inkomen vanaf f. 500.000 tot misschien wel f. 20 mln., die gemiddeld f. 1 mln. verdienen, terwijl het niet ieder jaar dezelfde personen behoeven te zijn. Bovendien ontduiken ze geen belasting, maar passen ze de wet toe zoals die in Den Haag is vastgesteld en bedoeld.

Met dit laatste komen we op het glibberige pad van wat een rechtvaardig inkomen is. Halberstadt en De Kam hebben daar duidelijke, progressieve ideeën over. Tevens stellen zij terecht dat vele aftrekposten niet rationeel in het belastingstelsel passen, maar via allerlei pressiemiddelen in de wet zijn gekomen. Dit heeft ertoe geleid dat slechts weinigen hun belastingbiljet zonder moeilijkheden kunnen invullen; de handel in belastinggidsen groeit dan ook tierig. De suggesties van Halberstadt, De Kam en ook van Hofstra, tot een herziening van ons belastingstelsel te komen, moeten dan ook serieus worden genomen. Of zo'n herziening effectief zal zijn, is overigens moeilijk te voorspellen, vooral niet omdat het steeds meer een hobby lijkt te worden belastingen te ontwijken of nog erger te ontduiken. Vandaar de relativerende woorden van Pen aan het begin van dit verhaal.

L. Hoffman

1) *Socialistische belastingpolitiek*, Amsterdam, 1946, blz. 216.

2) De toekomst van de inkomstenbelasting, *Weekblad voor Fiscaal Recht*, 20 november 1975.

3) *Inkomstenbelasting*, Deventer, 1975, blz. 321.

4) A.w., blz. 321/322.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Aftrekbelasting	25
Column Politici op school bij de economie, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn ...	27
<i>Drs. A. van Stuijvenberg:</i> De financiële problematiek rond de reorganisatie van het binnenlands be- stuur	28
<i>Dr. W. T. Kroese:</i> Oude tendensen en nieuwe ontwikkelingen in de internationale textielin- dustrie 1945-1975 (II)	32
<i>Prof. Dr. C. J. Rijnvos:</i> Verleden en toekomst van de monetaire integratie in West-Europa. . . .	37
Ingezonden Is er nog een uitweg uit de vad-perikelen, door Dr. F. W. C. Blom, met na- schrift van Dr. F. L. G. Slooff.	43
Mededeling	44
Bedrijfseconomie De commerciële bedrijfseconomie. Inleiding (III), door Prof. Dr. A. Bos- man	45
Au courant Ontnuchtering, door A. F. van Zweeden	48
Boekennieuws Dr. J. F. E. Bläsing: Das goldene Delta und sein eisernes Hinterland 1815- 1851; von Niederländisch-Preussischen zu Deutsch-Niederländischen Wirtschaftsbeziehungen, door Drs. J. Teijl	49

„Wie enig behagen wil scheppen in het bedrijf der mensen moet er van de hoogte en door een omgekeerde toneelkijker kennis van nemen” heeft Greshoff gezegd. Welnu, dat doe je nu als je ESB leest.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....
STRAAT: .....
PLAATS: .....
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....
Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 78,-
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Politici op school bij de economie

Het stelsel dat door voorstanders de vrije-markteconomie en door tegenstanders het kapitalisme pleegt te worden genoemd, heeft te lijden onder het eigen succes. Het heeft de massale armoede van een eeuw geleden zo drastisch in massale welvaart omgezet dat menigeen er blasé van is geworden; het gooit een dermate kolossale hoeveelheid consumptiegoederen op de markt dat het benauwend en zelfs ridicuul begint te worden, als het niet beschamend was in het licht van levenspeil van de bevolking van de Derde Wereld; het boort overal natuurlijke hulpbronnen aan en gaat als een bulldozer door het milieu zonder dat zich toereikende tegenkrachten manifesteren; het doorbreekt de nationale grenzen op een manier die het streven naar eenwording in de internationale politiek op een machteloos geknutsel doet lijken.

Dat dit alles kritiek oproept en vaak gerechtvaardigde kritiek, mag niet de ogen sluiten voor het onmiskenbare feit dat de markteconomie een succesformule van historisch formaat is gebleken. Het is een superieur systeem, duidelijk sterker en dynamischer dan ieder ander maatschappelijk systeem dat wij kennen. Veel kritiek wordt begrijpelijk, niet uit het falen van het stelsel, maar uit het falen van de maatschappelijke krachten om dat stelsel onder controle te houden. Het barst uit zijn maatschappelijke context en dreigt niet zelden de politieke orde aan te tasten.

Van de westerse economische wetenschap, op deze markteconomie gericht, kan eigenlijk iets soortgelijks worden gezegd. Ook deze wetenschap is een superieur instrument en zonder twijfel het verst ontwikkelde part uit het totale complex van de maatschappijwetenschappen. Waar de economische wetenschap, zoals momenteel, te kort schiet, heeft dit minder van doen met haar denkkracht dan met haar spankracht. De economische problematiek is heden ten dage zozeer uitgegroeid tot een algemeen-maatschappelijke en politieke problematiek, dat de economische wetenschap het niet meer aankan. Vandaar de groeiende belangstelling voor ruimere vraagstellingen en nieuwe stromingen.

Nu kan men hierbij twee wegen inslaan: 1. men kan de economische weten-

schap onderschikken aan politieke of maatschappelijke standpunten en systemen, zoals sinds jaar en dag in communistische landen gebeurt en ook in radicale kringen hier te lande wordt gepropageerd; 2. men kan anderzijds de benaderingswijze van de economie uitbreiden tot buiten-economische sectoren, met name die van politiek en bestuur, zoals met name door een groep Amerikaanse economen en politicologen wordt voorgestaan. In beide gevallen is er eigenlijk sprake van een renaissance van de „politieke economie”.

De eerstgenoemde stroming lijkt voorsnog weinig succesvol, zowel in theorie als in praktijk. Begrijpelijk is dat wel: de onderschikking van een méér ontwikkelde maatschappelijke sector aan een minder ontwikkelde, resp. een meer geavanceerd denkinstrument aan een plompere denkwijze zal in het algemeen weinig opleveren, tenzij men bereid is de complexiteit van het verder ontwikkelde systeem ten gunste van andere waarden en belangen af te bouwen.

Bij een expansie van het economisch denken in de richting van politiek en bestuur — de tweede formule — ontstaat een andere tendentie: ingewikkelde denk- en gedragsmodellen, vaak van rationalistische aard, worden van toepassing verklaard op terreinen waar collectieve emoties nogal eens overheersen. Het spreken van „besluitvormingskosten” en „concurrentiestrijd om de stemmen van de burger” suggereert eenzelfde rekenmeestermentaliteit als boektitels uit dit kamp van het genre „The calculus of consent” en „The logic of collective action”.

Daarmee is het verdienstelijke van een poging tot penetratie van de economie op politiek terrein uiteraard allerminst weggenomen. Immers, overeenkomstig de boven gevolgde redenering moeten politicologen en politiek geïnteresseerden iets kunnen leren van een superieur systeem van denken als de

economische wetenschap beschikbaar houdt. Om die reden behoort deze stroming van de politieke economie alle aandacht te krijgen.

Hoewel er in ons land al verschillende bijdragen op dit terrein zijn geleverd, ontbrak het tot nog toe aan een inleiding. Een originele poging tot het bieden van een dergelijke introductie is sinds kort beschikbaar: J. van den Doel, *Demokratie en welvaartstheorie: Een inleiding in nieuwe politieke economie* (Samsom, Alphen a/d Rijn, 1975). Het is een beknopt boek, eerder een bundel essays dan een samenhangende studie, maar door de combinatie van theoretisch vernuft, analytisch vermogen en empirische demonstraties alleszins geschikt voor een eerste kennismaking.

Méer dan wellicht wie ook is Van den Doel geschikt voor een dergelijk project van bruggebouw. Geschoold als econoom, doceerde hij tot voor kort politieke wetenschap; geavanceerd als wetenschapsman, nam hij al vroeg als politicus deel aan het parlementaire bedrijf. M.a.w., hij beweegt zich zowel theoretisch als praktisch op de grensgebieden waar de politieke economie het best kan gedijen.

Pikant is het voorwoord, waarin de auteur stelt dat hij met zijn boek een wetenschappelijke basis wil leggen onder radicale stromingen, met name Nieuw Links, waaraan hij destijds als Hans van den Doel zijn steun gaf. Men kan hem bijvallen als hij deze stromingen een pover wetenschappelijk inzicht in de eigen beleidsdoelstellingen toeschrijft. Men moet zich echter afvragen of de weg die hij als Prof. Dr. Van den Doel aanwijst, iets te maken heeft met het politieke klimaat dat mede door de activiteiten van de progressieve doorbraakbeweging is geschapen. Daarvoor ligt er een te grote afstand tussen Van den Doels rationele model van politiek en het radicale streven naar politieke mobilisering door zijn voormalige bentgenoten.

Maar

De financiële problematiek rond de reorganisatie van het binnenlands bestuur

DRS. A. VAN STUIJVENBERG*

Onlangs hebben de Minister en de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken een concept-ontwerp van wet betreffende de reorganisatie van het binnenlands bestuur ter openbare discussie aangeboden. De kern van dit concept is, dat er geen nieuwe „gewestelijke” bestuurslaag komt naast die van gemeenten, provincie en rijk, maar dat 26 (mini-)provincies de grootschaliger lokale problematiek krijgen toebedeeld. De gemeenten blijven relatief sterk 1). De taken van de provincies-nieuwe-stijl zullen zich echter niet beperken tot de taken die nu reeds bij de provincies behoren en die van de gemeenten zullen worden overgenomen. Het voornemen bestaat om ook taken die thans bij het rijk berusten en „andere taken” (genoemd wordt geïntegreerde planning) aan de provincies op te dragen. Het is duidelijk, dat een dergelijke opzet een nogal ingrijpende verandering van het lokale bestuur betekent. Vanuit diverse invalshoeken kan dan ook op dit concept-wetsontwerp worden gereageerd. In het navolgende wordt een aantal globale kanttekeningen geplaatst met betrekking tot de financiële aspecten van de aan de orde gestelde problematiek.

1. Ook financiële (afweeg)overwegingen maken grootschaliger lokale bestuurseenheden gewenst

Wat gebied betreft, heeft Thorbecke bij de gemeentewet van 1851 de gemeenten genomen zoals hij ze aantrof. Sindsdien is in het algemeen het beleid er op gericht geweest de gemeenten zoveel mogelijk te laten voortbestaan zoals ze waren. In de loop der jaren ontstonden wel problemen, bijv. omdat sommige gemeenten grote uitgaven hadden waartegenover onvoldoende middelen stonden, maar men heeft niet getracht die problemen op te lossen door de schaal van het lokale bestuur te herzien. „Laat in het vervolg de wijze waarop de fondsen door de gemeenten verkregen worden verband houden met den aard der uitgaven, dan is de zaak in orde” 2), was in 1893 reeds het advies. En langs deze weg van afgestemde uitkeringen via en van het rijk heeft men inderdaad vele moeilijkheden het hoofd weten te bieden. Via een steeds betere, steeds meer verfijnde verdeling van de gelden over de gemeenten, rekening houdend met de individuele kenmerken van de diverse gemeenten zoals oppervlakte, inwonertal, bebouwendichtheid, sociale structuur, bodemgesteldheid, e.d. en via een reeks zeer gerichte rechtstreekse rijksuitkeringen voor bepaalde zaken, is men er tot voor kort redelijk in geslaagd de bestaande gemeenten hun taken naar behoren te laten vervullen. Via de financiën regelde men, wat men zou kunnen noemen, de „draagdracht”-problemen van de gemeenten.

Aangezien er echter bijna ieder jaar wel weer één of meer verfijningen van de verdeelsleutel tot stand worden gebracht, is de vraag gewettigd of dat altijd maar zo kan doorgaan en of het huidige systeem op den duur niet in de complicaties zal vastlopen. Is het wel mogelijk een verdeelsleutel te bedenken die op redelijke wijze de beschikbare gelden toedeelt aan een 800-tal zeer ongelijke gemeenten? Dit valt te betwijfelen. De laatste tijd stuit men op problemen die met geldstromen alleen niet (meer) tot een oplossing kunnen worden gebracht, namelijk de „schaal”-problemen.

Kon men vroeger een gemeente van 5.000 inwoners, die financieel niet in staat was een gemeente-arts aan te trekken, via het verstrekken van financiële middelen uit de moeilijkheden helpen, een volledige GG en GD met de nodige specialisten is thans voor zo'n gemeente onmogelijk, ook al zou zij het geld

ervoor ontvangen. Een dergelijke dienst vraagt een zekere omvang, een zekere schaal.

De ontwikkeling van de techniek, de verwetenschappelijking (deskundige staf) en specialisatie vragen eenheden die, als men redelijk wil functioneren, in de regel over de bestaande gemeentegrenzen heenreiken. *De schaal van de gemeenten is niet (meer) functioneel, maar willekeurig en in de regel te klein (geworden) voor de opgaven van deze tijd.* De huidige vraagstukken zijn met op financiële draagkrachtproblemen gerichte uitkerings sleutels dan ook niet meer op te vangen. Daarvoor is het creëren van grotere, meer functionele, grootschaliger lokale bestuurlijke eenheden noodzakelijk. Een 40-tal (of 26!) van dergelijke grootschaliger eenheden zijn bovendien per definitie ook homogener wat taken- en kostenpakket betreft dan een 800-tal gemeenten. Het diversiteitsverschijnsel zal het mogelijk maken met een naar verhouding eenvoudiger financiële verdeelsleutel te volstaan 3).

Men heeft twee kunstgrepen toegepast om de optredende schaalproblemen het hoofd te kunnen bieden zonder de bestaande gemeenten te behoeven aan te tasten:

1. Gemeenten sloten „gemeenschappelijke regelingen”, vormden stichtingen, e.d. voor vele afzonderlijke taken die bovengemeentelijk moesten worden geregeld (gezondheidsdienst, vleeskeuring, schooladviesdienst, bouw- en woningtoezicht, vuilverwerking, woonwagencampen, drinkwatervoorziening, enz.). Er bestaan meer dan 1.500 van dergelijke regelingen in ons land. Een groot bezwaar tegen deze kunst-

* De auteur is lid van het bestuur van het Raadgevend Bureau Berenschot, oud-wethouder van financiën van de gemeente Eindhoven en oud-staatssecretaris van Binnenlandse Zaken.

1) Voor een beknopt, bijzonder helder samenvattend overzicht van de (gedachten)ontwikkelingen tot het moment van het indienen van het concept-wetsontwerp, zie Dr. S. O. van Poelje, Regionalisatie, *Bestuurswetenschappen*, mei/juni 1975.

2) Mr. J. Sickenga in zijn preadvies voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek, 1893.

3) Zo bestaat nu t.a.v. de provincies een zeer eenvoudige verdeelsleutel die, gegeven het huidige takenpakket van de provincies, redelijk voldoet. De middelen van het Provinciefonds worden uitgekeerd: a. voor $\frac{1}{3}$ gedeelte naar evenredigheid van de oppervlakte van de provincies; b. voor $\frac{1}{3}$ gedeelte naar evenredigheid van het aantal inwoners van de provincies; c. voor $\frac{1}{3}$ gedeelte in 11 gelijke delen.

greep is, dat zij geen enkele oplossing geeft voor het vraagstuk van de onderlinge samenhang en afweging van de verschillende taken. Integendeel, zij houdt het gevaar in van facet-bestuur: „Wat het financiële aspect betreft: de bestuursorganen van het lichaam, waar één of meer bestuurders uit de eigen gemeentelijke kring deel van uitmaken, stellen de begroting op voor de vuilverwerking of de drinkwatervoorziening en maken plannen. Zij oordelen over de alternatieven en nemen na wijs overleg een beslissing. Dan kan de gemeenteraad tegen de ontwerp-begroting nog wel bezwaar maken, maar het pad lijkt moeizaam begaanbaar. Het eind van het lied is, dat de gemeentelijke bijdrage in de kosten van de regeling — als verplichte uitgaafpost — op de gemeente-begroting verschijnt” 4).

2. Vele bovengemeentelijke voorzieningen zijn tot stand gebracht in de grotere gemeenten. Wij zien dat heel duidelijk bij de z.g. stadsgewesten. Schouwburg, concertzaal, grote accommodaties, gespecialiseerde diensten op het gebied van de volksgezondheid, het onderwijs, het culturele werk en de kunstzinnige vorming, gespecialiseerde ambtelijke deskundigen vindt men in de regel in de centrum-gemeenten. Het Nederlandse systeem van de financiële verhouding rijk-gemeente heeft zich bij deze situatie aangesloten. Uitgaande van de veronderstelling dat, naarmate gemeenten groter zijn zij in het algemeen ook meer doen voor een gebied buiten de eigen gemeentegrenzen, wordt de uitkering uit het gemeentefonds, die verband houdt met het aantal inwoners, per inwoner hoger vastgesteld naarmate het (groepen) grotere gemeenten betreft. Hetzelfde gebeurt in verband met veronderstelde kostenverschillen. Zo ontvangt Amsterdam dit jaar voor dit uitkeringsonderdeel ongeveer f. 590 per inwoner, Eindhoven ongeveer f. 360 per inwoner en ontvangen de kleinste gemeenten (de groep gemeenten met minder dan 2.000 inwoners) ongeveer f. 200 per inwoner 5). Via een hogere uitkering aan grotere gemeenten vindt dus o.a. een „betaling” plaats voor de „spillovers”, de voorzieningen die over de gemeentegrenzen heengaan en ook anderen dan de eigen burgers ten goede komen. Ook aan deze kunstgreep kleven duidelijk bezwaren. Het eerste bezwaar is dat het de centrum-gemeente is en niet het gehele gebied waarvoor de voorziening bestemd is, die de samenstelling en de omvang van het voorzieningenniveau bepaalt. De beslissing vindt in de centrum-gemeente plaats en de omgeving moet maar afwachten waarvan zij mede zal mogen profiteren. De overige betrokken gemeenten spreken over dit deel van „hun” voorzieningenniveau niet mee. Een tweede bezwaar is dat het gevaar bestaat, dat de centrum-gemeente, als die écht plaatselijk zou afwegen, te weinig van deze, ook voor de omgeving bestemde voorzieningen tot stand zal brengen. Zij zal dan n.l. nut en offer voor de eigen bevolking tegenover elkaar stellen en het nut voor derden niet of veel minder meetellen. Echt afwegen voor een geheel gebied is slechts mogelijk door organen die voor alle betrokken zaken in dat gebied verantwoordelijkheid dragen.

Het tot nu toe behandelde samenvattend, zou gesteld kunnen worden dat door het optreden van schaalproblemen de op draagkrachtproblematiek geënte verdeelsleutel, volgens welke de gemeenten centrale middelen krijgen toebedeeld, uiterst gecompliceerd zal worden en wellicht onwerkbaar. Het instituut van de „gemeenschappelijke regelingen” tussen gemeenten biedt voor het vraagstuk van de onderlinge samenhang en afweging van verschillende taken geen oplossing. Het lokaliseren van bovengemeentelijke voorzieningen in de grotere (centrum) gemeenten zet een groot deel van het gebied waarvoor de voorzieningen bestemd zijn, bij het bepalen van aard en omvang van deze voorzieningen buiten spel, terwijl een evenwichtige afweging door de grotere gemeenten niet verzekerd is. Grootschaliger, meer „functionele” lokale bestuurs-eenheden zouden vele van de genoemde moeilijkheden ondervangen 6).

2. De voorgestelde financiële verhouding met het rijk

Als er naast de gemeenten grootschaliger lokale bestuursorganen worden gecreëerd, zijn er in principe drie mogelijk-

heden om de financiële verhouding met het rijk te regelen 7).

1. Er is uitsluitend een financiële verhouding rijk-gemeenten en uit de van het rijk te ontvangen (en andere) gemeentelijke inkomsten dragen de gemeenten via een omslagregeling de kosten van het gewestelijk bestuursorgaan. Deze vorm ligt voor de hand als de gewestelijke bestuursorganen weinig en voornamelijk coördinerende taken hebben en het lokale bestuur in feite bij de gemeenten berust. Aangezien de bewindslieden kiezen voor krachtige gewesten (de miniprovincies) is deze opzet in het bij het concept-wetsontwerp gevoegde Memorandum niet genoemd.

2. Er is uitsluitend een financiële verhouding rijk-gewesten en uit de van het rijk te ontvangen (en andere) gewestelijke inkomsten worden door de gewesten bijdragen aan de gemeenten verstrekt om de gemeentelijke taken uit te voeren. Deze variant ligt voor de hand wanneer tot zeer sterke gewestelijke bestuursorganen wordt besloten en de gemeentelijke taken worden beperkt tot die welke thans wel aan deelgemeenten en wijkraden worden toebedacht. De uitkering aan de gemeenten zou in zo'n geval bijzonder eenvoudig kunnen zijn en wellicht uit een gelijk bedrag per inwoner kunnen bestaan, omdat de taken waarbij in de regel kostenverschillen tussen gemeenten optreden — die met „spill-over”-effecten — dan aan de gewesten zijn toebedeeld. Aangezien in het wetsontwerp is gekozen voor krachtige gemeenten met een aanzienlijk takenpakket, is deze opzet minder geschikt en door de bewindslieden dan ook niet gekozen.

3. Er is zowel een financiële verhouding rijk-gemeenten als een financiële verhouding rijk-gewesten en voor beide wordt een afzonderlijke verdeelsleutel ontworpen voor de ter beschikking te stellen middelen. Deze variant past het best bij zowel sterke gemeenten als sterke gewesten en het is deze variant die wij dan ook in het concept-wetsontwerp terugvinden.

Vastgesteld moet worden dat de in de praktijk moeilijkst uitvoerbare variant is gekozen. Bestuurlijk is deze moeilijk, omdat bij krachtige gemeenten met een nog ruim takenpakket en krachtige gewesten de takenpakketten nooit duidelijk gescheiden zullen kunnen worden en beide bestuursorganen met ontelbare raakvlakken, overlappingsen en verwevenheden te maken zullen krijgen. In deze situatie, waarbij noch de gemeenten, noch de gewesten als de primaire, d.w.z. uiteindelijk verantwoordelijke, organen van lokaal bestuur zijn aangewezen, mag een continue stroom competentie-kwesties worden verwacht.

Het is duidelijk dat als bestuurlijk een heldere en doorzichtige taakverdeling niet vaststaat, ook een gerichte financiële regeling moeilijk is te ontwerpen. Maar ook al zou die taakverdeling wel duidelijk zijn aan te geven, ligt er nog een aantal niet eenvoudige financiële problemen. Het minst moeilijk is dan waarschijnlijk nog het ontwerpen van een voor de gewesten redelijke toedelingssleutel. Zoals reeds werd opgemerkt, zullen de 26 mini-provincies per definitie meer homogene eenheden vormen dan de ca. 800 gemeenten, zodat met een naar verhouding eenvoudige verdeelsleutel zal kunnen worden volstaan.

De grootste moeilijkheden zullen optreden bij het corrigeren van de bestaande financiële verhouding rijk-gemeenten. Er is al op gewezen dat gemeenten, afhankelijk van de inwonertal-groep waartoe ze behoren, ongelijke bedragen per inwoner ontvangen, o.a. ter vergoeding van de voor die groep gemiddeld aanwezig geachte spill-overs. Nergens is echter bekend hoeveel van de hogere uitkering aan grotere gemeenten bestemd is voor de gemeentegrenzen overschrijdende voorzie-

4) Mr. P. van Zanten, Op weg naar meer democratie bij het binnenlands bestuur, *Tijdschrift voor Openbaar Bestuur*, september 1975.

5) Niet bekend is wat in de verschillen tussen deze bedragen bestemd is voor spill-overs en wat voor hogere kosten.

6) Gegeven de (toekomstige) lokale voorzieningen en de situering ervan zou men door het minimaliseren van de spill-overs het land kunnen verdelen in goede functionele eenheden van lokaal bestuur. Dat men zo tot slechts 26 „gewesten” zou komen lijkt onwaarschijnlijk.

7) Zie Openbaar lichaam Rijnmond, *De financiën verdeeld*, augustus 1974.

ningen; laat staan dat wij zouden weten voor welke voorzieningen wélk bedrag is uitgetrokken. Wanneer nu de mini-provincies gemeentelijke taken overnemen — en het ligt voor de hand dat juist de bovengemeentelijke activiteiten zullen worden overgenomen — zullen de gemeenten in verband met wegvallende taken en kosten in hun uitkering moeten worden gekort. In het algemeen zullen binnen één (mini-)provincie de verschillende gemeenten *ongelijk* worden ontlast als hen een bepaalde gemeentelijke activiteit wordt afgenomen. Maar hoeveel? De financiële verhouding rijk-gemeenten geeft hier geen enkel aanknopingspunt. Waarschijnlijk zal men zich moeten baseren op de feitelijke kosten die juist voor de overgang naar de provincie door de gemeente voor de betreffende taak worden gemaakt. Maar daarbij zullen vele arbitraire beslissingen moeten worden genomen. In dit verband behoeft niet eens zozeer te worden gedacht aan alle mogelijke toerekeningsproblemen die zullen optreden als bepaalde voorzieningen verweven zijn met andere activiteiten en er gemeenschappelijke kosten optreden. Moeilijker zijn de vragen die zich zullen voordoen als het *niveau* en de *kwaliiteit* van de voorziening van gemeente tot gemeente verschillen, wat in de regel het geval zal zijn. Want zal men een gemeente die een voorziening slechts zeer elementair of in onvoldoende mate heeft tot stand gebracht, moeten belonen met een geringere korting van inkomsten? Al met al een probleemveld dat eerst wel eens mag worden uitgediept alvorens met de feitelijke reorganisatie van het binnenlands bestuur kan worden begonnen.

Het is de bedoeling van de betrokken bewindslieden om het thans bestaande Gemeentefonds en het thans bestaande Provinciefonds om te zetten in één algemeen fonds voor de lagere overheid. Dit op één punt lokaliseren van het deel van de centrale middelen dat bestemd is voor het lokale bestuur kan zijn voordelen hebben. Het gaat hier immers om de financiering van samenhangende, kleinere en grootschaliger lokale voorzieningen, waarvan een geïntegreerde benadering gewenst is. Anderzijds kan men stellen dat, als de wetgever naast elkaar zowel sterke gemeenten als sterke gewesten in het leven roept, waarbij geen van beide bestuurlijke organen de uiteindelijke verantwoordelijkheid draagt voor *het geheel* van lokale voorzieningen, de wetgever de verplichting heeft beide op adequate wijze te laten functioneren en daartoe van financiële middelen te voorzien, hetgeen in twee afzonderlijke door het parlement vast te stellen uitkeringsniveaus tot uitdrukking zou kunnen komen. Het ligt overigens niet voor de hand hier zonder meer weer te denken aan een fonds in plaats van aan een normale begrotingspost. In de eerste plaats niet omdat, wat het Gemeentefonds betreft — en naar het zich laat aanzien ook wat het nieuwe fonds betreft — nauwelijks reëel van een fonds kan worden gesproken. Aanvankelijk zat wel de bedoeling voor de gemeenten in principe „eigen” gelden toe te kennen door hen gezamenlijk een bepaald deel van de belastingmiddelen ter beschikking te stellen, die dan volgens bepaalde regels zouden moeten worden verdeeld. De laatste jaren is echter de praktijk van het Gemeentefonds dat door het rijk eerst wordt vastgesteld hoeveel de gemeenten dienen te ontvangen om daarna het „voedingspercentage” van het fonds (dat deel van de rijkbelastingen dat voor het Gemeentefonds is bestemd) vast te stellen. Voor 1976 is een gelijke stap gezet wat het Provinciefonds betreft om de provincies, naar het oordeel van de regering, van voldoende gelden te verzekeren. De fondsen hebben zo slechts een zuiver administratieve betekenis.

Nu is een louter administratief fonds niet slechts overbodig, het is, in de vorm zoals het thans functioneert, voor het lokale bestuur beslist nadelig. En wel omdat de fondsen door de ministers van Binnenlandse Zaken en Financiën worden beheerd en er zo van een eigen beleid van Binnenlandse Zaken nauwelijks sprake kan zijn. In het gunstigste geval komt een grootste-gemenedeler aan beleidsvisies uit de bus. En het is deze constructie die er oorzaak van is dat het financiële beleid met betrekking tot de gemeenten (en provincies) een weinig inspirerende, middelmatig voortkabbellende zaak is geweest en nog is.

Een duidelijke situatie zou naar voren komen als de uitkeringen aan gemeenten en mini-provincies als post(en) op de begroting van Binnenlandse Zaken zou(den) worden opgevoerd en de bewindslieden van dat departement zonder extra tussenschakels de gemeentelijke en provinciale belangen kunnen verdedigen in het geheel van de rijksmogelijkheden, zoals ook de andere bewindslieden dat met betrekking tot de aan hun zorg toevertrouwde belangen rechtstreeks doen. De reorganisatie van het lokale bestuur zou kunnen worden aangegrepen om verstorende en overigens niet noodzakelijke instituties op te ruimen.

3. Uitgangspunten van de voorgestelde financiële verhouding

Uit het bij het concept-wetsontwerp gevoegde Memorandum blijkt, dat bij het ontwerpen van de financiële verhouding van de volgende uitgangspunten wordt uitgegaan.

1. Gemeenten en provincies dienen over voldoende middelen te kunnen beschikken om de aan hen toekomende taken op redelijke wijze te kunnen vervullen.
2. Elke bestuurslaag dient bij de besteding van de middelen een zo groot mogelijke keuzevrijheid te hebben.
3. Elke bestuurslaag dient te kunnen beschikken over een *eigen* belastinggebied van zodanige omvang, dat een redelijke afweging tussen belastingdruk en voorzieningenniveau mogelijk is.
4. Gemeenten en provincies dienen bij de toedeling van de middelen zoveel mogelijk onafhankelijk van elkaar te zijn, d.w.z. dat er zowel een financiële verhouding rijk-provincies als een financiële verhouding rijk-gemeenten dient te zijn. Dit lijdt uitzondering wanneer de gemeenten voor financieel belangrijker taken door de provincies in medebewind worden geroepen.
5. Het verschijnsel koppelsubsidies, waarbij de rijksoverheid uitkeringen aan lagere overheden doet ter *gedeeltelijk* dekking van de kosten van *specifieke* projecten, dient zoveel mogelijk te worden teruggedrongen. De daardoor vrijkomende middelen zullen naar de algemene uitkeringen aan de lagere overheden worden overgeheveld.

Belangrijk zal uiteraard zijn hoe deze algemene uitgangspunten zullen worden geconcretiseerd. Over elk van deze uitgangspunten valt wel het een en ander op te merken, maar wij zullen ons hier beperken tot het zeer belangrijke eerste uitgangspunt van de „voldoende middelen”; dit gerelateerd aan het eigen belastinggebied.

Het is een bekend feit, dat de Nederlandse gemeenten vrijwel steeds van mening zijn dat zij niet voldoende middelen ontvangen om hun vele taken op juiste wijze te kunnen uitvoeren. Pleidooien voor ruimere centrale middelen, hetzij uit Gemeentefonds of rechtstreeks van het rijk, zijn niet van de lucht. Steeds weer zijn er ontwikkelingen en uitbreidingen van taken die méér geld vragen en waarvoor een beroep op de centrale middelen wordt gedaan. Steeds weer vinden de gemeenten de omvang van de centrale middelen te gering. Dit ondanks het feit dat een studie van de „Fabian Society” van juni 1972 oordeelde dat de centrale overheid in Nederland niet „ungenerous” is met het bepalen van „the size of the pool”⁸⁾.

De vraag rijst of wel ooit een situatie denkbaar is, waarbij de gemeenten menen over voldoende middelen te beschikken. In de huidige Nederlandse situatie zal dat naar alle waarschijnlijkheid nooit het geval zijn, omdat door de overheersende rol van de centrale middelen op lokaal niveau zélf geen evenwicht tussen voorzieningen en offers tot stand komt. Dit jaar zullen de Nederlandse gemeenten (de rendable bedrijven buiten beschouwing gelaten) in de lopende dienst naar schatting ca. f. 19 mrd. uitgeven. Uit het Gemeentefonds ontvangen zij ca. f. 8,2 mrd. en rechtstreeks van het rijk ca.

8) A. H. Marschall, *New revenues for local Government*, Fabian Research Series, juni 1971

f. 9,4 mrd. Van de totale uitgaven wordt dus slechts ca. f. 1,4 mrd of 7,5% door eigen gemeentelijke belastingen en rechten gedekt.

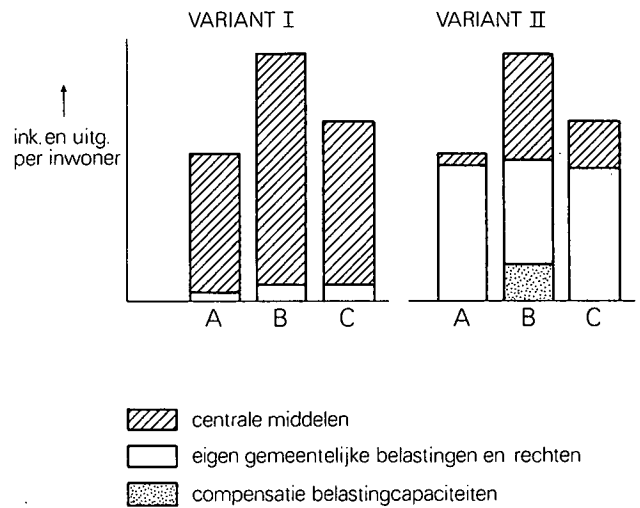
Welnu, zo'n minimaal eigen „belastinggebied” blijkt in de praktijk niet „van zodanige omvang, dat een redelijke afweging tussen belastingdruk en voorzieningenniveau mogelijk is”. Natuurlijk, theoretisch zou *elke* gemeentelijke uitgaaf moeten worden afgewogen tegen het marginale belastingoffer dat een gemeenteraad de burgers oplegt. Maar in de praktijk vindt deze afweging slechts in uitzonderingsgevallen enige mate plaats, Min of meer vanzelfsprekend immers wordt de aandacht gericht op de alles overheersende inkomstenbron: de centrale middelen. Als de gemeenten kans zien deze middelen door collectieve actie (reëel) met 1% extra te verhogen, levert hen dat bijna evenveel op als het (reëel) verhogen van alle eigen belastingen en rechten met 12,5%, iets wat zelfs eenmalig niet haalbaar is. En bovendien, hoeveel aantrekkelijker is het niet de belastingheffing aan het rijk over te laten!

Het feit dat men op deze wijze de aan de burgers te bieden voorzieningen niet afweegt tegen de van die burgers te vragen offers, maar die offers via het rijk afwentelt op de algemene onzichtbare belastingbetaler, houdt een voortdurende overvraag in stand naar voorzieningen (en het geld ervoor) en zal bij de gemeenten een permanent gevoel geven over te weinig middelen te beschikken. Een permanente druk op het rijk is er het gevolg van.

Vermeldenswaard is dat bijv. in Engeland, waar de gemeenten zelf nog zo'n 40% van de benodigde middelen via een soort onroerend-goed-belasting rechtstreeks van hun burgers heffen, deze dit eigen percentage over het algemeen liever nog hoger zouden zien. „Het lokale bestuur is voor 60% van zijn inkomsten afhankelijk van centrale middelen en dit beperkt onze vrijheid om ons eigen uitgavniveau vast te stellen en beperkt zo onze verantwoordelijkheid t.o.v. de kiezers” 9). In Nederland hoort men dergelijke geluiden nauwelijks. Integendeel, lange tijd is de stelling verkondigd dat de centrale middelen eigenlijk alle noodzakelijke voorzieningen en taken zouden moeten dekken, terwijl het eigen gemeentelijke belastinggebied er zou zijn voor een „vrije marge” van minder noodzakelijke, minder urgente plaatselijke zaken. Let wel: op het hoge Nederlandse belastingniveau nog eens een extra plaatselijke belasting leggen voor . . . de minder urgente zaken!

Als men in Nederland tot een redelijke lokale afweging wil komen, tot een evenwicht tussen baten en offers in de gemeenten en gewesten, zal daarvoor een „substantieel eigen belastinggebied”, zoals het Memorandum het elders noemt, nodig zijn. Bij de nieuwe opzet heeft men een unieke kans een doorgeschoten systeem te herzien. De onroerend-goed-belasting, die geleidelijk in Nederland wordt ingevoerd, geeft nog aanzienlijke ruimte. In internationaal verband bezien is de huidige opbrengst bijzonder laag. „Uit internationale vergelijking volgt, dat deze belasting in de toekomst voor de gemeenten een steeds belangrijker rol zal kunnen gaan vervullen als inkomstenbron” 10). Tegenover een dergelijke verhoging in de lokale belastingfeer kunnen dan uiteraard landelijke belastingverlagingen staan, omdat dan centraal minder gelden ten behoeve van het lokale bestuur beschikbaar behoeven te worden gesteld.

Een ruimer eigen belastinggebied heeft naast het voordeel een drang tot echt afwegen in zich te hebben waarbij de gemeenten zelf komen tot een evenwicht tussen mogelijkheden en middelen, ook nog het voordeel dat een aanzienlijk hanterbaarder financiële aanpak vanuit het rijk mogelijk wordt. Thans bepaalt het rijk met zijn 92,5% financiële middelen in feite het voorzieningenniveau van alle gemeenten. Dit is niet slechts een haast onvoorstelbaar centralisme, maar ook een uitzonderlijk gecompliceerde zaak. Bij een ruim eigen gemeentelijk belastinggebied kan men zich beperken tot het globaal vergoeden van bijzondere, extra optredende kosten, die in bepaalde gemeenten op grond van omstandigheden los van het eigen beleid, moeten worden gemaakt. Hoewel ook dit niet eenvoudig is, is het in ieder geval veel handzamer dan het bepalen van het feitelijke uitgavniveau van elke gemeente.

De functie van de centrale middelen wordt dan wat de Engelsen „equalisation of needs” noemen, het ongeveer gelijk maken van het bedrag dat, bij ongeveer eenzelfde voorzieningenniveau, per inwoner door de gemeente zelf moet worden opgebracht. Het verschil tussen beide benaderingen is schematisch in bijgaande figuur aangegeven.

Drie gemeenten A, B en C hebben gemiddeld per inwoner ongelijke uitgaven. Thans wordt ca. 92,5% van deze inkomsten uit de centrale middelen verkregen (variant I), terwijl als men de kosten per inwoner zou egaliseren veel minder centrale middelen nodig zijn (variant II). Als de belastingcapaciteit van de gemeenten zeer verschillend kan in variant II een compenserende uitkering worden toegekend.

Hoe de uitwerking echter ook mag zijn, zowel uit financiële (afweeg)overwegingen als uit een oogpunt van decentralisatie, is een aanzienlijk ruimer eigen belastinggebied noodzakelijk. De grote nadruk die door het gehele Memorandum heen wordt gelegd op de decentralisatie komt ongeloofwaardig over als een situatie zou worden gehandhaafd, waarbij het rijk in feite de omvang (gelukkig nog niet geheel de samenstelling) van het gemeentelijk voorzieningenniveau bepaalt.

4. Samenvatting

Samenvattend kan worden gesteld dat de schaal van de gemeenten willekeurig is en in de regel te klein (geworden) voor de opgaven van deze tijd. Grootschaliger lokale bestuurs-eenheden zijn niet slechts beter gesneden op de problematiek van deze tijd; zij maken ook de regeling van de financiële verhouding eenvoudiger.

Een heldere opzet, zowel bestuurlijk als financieel, zou ontstaan als de grootschaliger lokale bestuurs-eenheden de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het lokale bestuur krijgen en het „gemeentelijk” takenpakket wordt beperkt tot wat thans wel aan deelgemeenten en wijkraden wordt toebedacht. De in het concept-wetsontwerp gekozen opzet van zowel sterke gewesten als sterke gemeenten is de moeilijkst denkbare variant. Financieel zal met name het corrigeren van de bestaande financiële verhouding rijk — gemeenten grote problemen met zich brengen.

In het belang van een lokale afweging is een belangrijk groter gemeentelijk/gewestelijk belastinggebied dringend gewenst. Dit zou tevens de financiële verhouding met de centrale overheid vereenvoudigen.

A. van Stuijvenberg

9) *Local Government Chronicle*, 31 juli 1971. Zie ook *The future shape of Local Government Finance*, London green paper, H.M.S.O. 4741, Londen, 1971.

10) Prof. Dr. J. H. Christiaanse, Het huis alleen belastingobject voor de Gemeente?, *B & G*, maart 1974.

Oude tendensen en nieuwe ontwikkelingen in de internationale textielindustrie 1945-1975 (II)*

DR. W. T. KROESE

3. De natuurlijke grondstof: katoen

De grondstoffen plegen in de kostprijs der eindprodukten uit de sector der textielindustrie, waaraan dit overzicht gewijd is, veruit de belangrijkste plaats in te nemen. Hierover eerst enkele algemene produktie- en verbruiksgegevens (zie tabel 10, 11 en 12), waarna wij ons in deze paragraaf verder tot de katoen zullen beperken. In de volgende paragraaf (4) worden de man-made fibers behandeld.

De overheersende plaats van katoen, wol en man-made fibers met bijna 84% van de wereld-vezelproduktie in 1973 is hierdoor duidelijk aangegeven. Katoen neemt nog altijd ruim 50% van de produktie der zojuist genoemde drie vezelgroepen voor zijn rekening. Zeer sprekend is verder de snelle groei der non-cellulosics met polyester als koploper.

Indien wij de voor ons overzicht belangrijkste vezels over een langere termijn vergelijken, ontstaat het volgende beeld (zie tabel 11).

De oude tendensen blijven zich manifesteren. De wereldkatoenproduktie steeg voortdurend zij het de laatste tijd in meer beperkte mate. Zoals wij later zullen zien, zijn de grotere mondiale produktiespreiding, het opvoeren van de opbrengst per ha en de stimulans van de consumptietoename in de derde wereld daarvoor de drijfveren bij uitstek. De cellulosics hebben de grootste groeiperiode achter zich liggen. De non-cellulosics — het verhaal wordt haast eentonig — zijn veruit het meest gegroeid in de laatste 15 jaar.

Voor een vergelijking van het wereld-verbruik van de vier vezelgroepen brengen wij in de volgende tabel alle cijfers onder dezelfde noemer, namelijk die van de zogenaamde „cotton bale equivalents”.

De startpunten van de twee groepen m.m.f.'s liggen voor de cellulosics na de eerste wereldoorlog en voor de non-cellulosics na 1940/1945. De groei van de man-made fibers komt in deze opstelling nog duidelijker naar voren dan in

Tabel 11. Wereld-produktie van katoen, wol en m.m.f.'s (1.000 mln. lbs)

	Katoen	Wol	Man-made-fibers		Totaal
			Cell.	Non-Cell.	
1930	13,1	2,2	0,5	—	15,8
1940	15,4	2,5	2,5	—	20,4
1950	14,7	2,2	2,5	—	19,4
1960	22,7	3,2	5,7	1,5	33,1
1970	24,6	3,5	7,6	10,4	46,1
1973	30,-	3,1	8,1	16,8	58,-
1974	30,-	3,3	7,7	16,4	57,4
(raming)					

Bron: ICAC, Commonwealth Economic Committee, Textile Organon.

Tabel 12. Wereld-verbruik van katoen, wol en m.m.f.'s (mln. cotton bale equivalents - 478 lbs)

	Katoen (excl. China)	Wol	Man-made-fibers		Totaal
			Cell.	Non-Cell.	
1930/1931	20,6	4,6	1,4	—	26,6
1940/1941	25,9	5,2	6,8	—	37,9
1950/1951	31,8	5,5	9,9	0,6	47,8
1960/1961	40,2	6,9	15,9	6,1	69,1
1970/1971	46,9	7,3	20,6	36,5	111,3
1971/1972	48,0	7,2	20,7	43,8	119,7
1972/1973	49,3	6,7	21,1	50,1	127,2
1973/1974	50,8	6,5	21,8	60,1	139,2
1974/1975	47,3	6,8	20,8	59,2	134,1

Bron: National Cotton Council of America, Memphis.

* Deel I verscheen in *ESB* van 7 januari jl.

Tabel 10. Wereld-vezelproduktie

(mln. lbs en %)

Seizoen of kalenderjaar	Gemiddelden				1960		1970		1973	
	1946/1947 1950/1951		1951/1952 1955/1956							
		%		%		%		%		%
Katoen a)	13.393	54,4	19.966	57,-	22.664	53,4	25.155	44,-	29.972	43,3
Wol a)	2.186	8,9	2.575	7,3	3.225	7,6	3.515	6,1	3.129	4,5
<i>M.m.f.'s</i>										
Cellulosics	2.529	10,2	4.222	12,-	5.749	13,5	7.565	13,2	8.061	11,7
Non-cellulosics	86	0,3	375	1,1	1.548	3,6	10.363	18,1	16.805	24,3
Vlas	986	4,-	1.012	2,9	1.460	3,4	1.369	2,4	1.355	2,-
Jute a)	3.488	14,2	4.632	13,2	5.217	12,3	7.469	13,-	7.970	11,5
Harde vezels	1.947	8,-	2.278	6,5	2.621	6,2	1.858	3,2	1.865	2,7
Totaal	24.615		35.060		42.484		57.294		69.157	

a) Katoen, wol (clean) en jute: seizoenen 1960/1961, 1970/1971, 1973/1974. Overige vezels: kalenderjaren.

Bron: Economisch Instituut voor de Textielindustrie, Rotterdam (met medewerking van ICAC, Textiele Organon, Commonwealth Economic Committee e.a.).

de daaraan voorafgaande tabellen. Tekenend voor de huidige textielrecessie is de teruggang in de consumptie in 1974/1975.

Vervolgens geven wij in deze paragraaf de detailcijfers voor katoen.

Katoen; productie en consumptie; handel en voorraden

Allereerst een overzicht van de wereld-katoenproductie (zie tabel 13). Sedert de publikatie van ons vorig overzicht is de totale katoenproductie zeer geleidelijk gestegen en wel van 59 mln. balen in 1971/1972 via 61,7 mln. balen in 1972/1973 tot 62,7 mln. balen in 1973/1974 en ongeveer hetzelfde aantal balen nu. Voor 1975/1976 wordt een productie van 58,5 mln. balen geraamd. Uit de tabel blijkt, dat in de laatste drie decennia de stijging — mede door een grotere spreiding — in vrijwel alle gebieden plaatsvond.

Het aandeel van de USA in de wereldproductie liep in die periode terug van ruim 40% tot nog geen 20%. Rusland (USSR) is thans met meer dan 13 mln. balen (20,8% van het totaal) de grootste katoenproducent.

De totale bebouwde oppervlakte bleef de laatste 5 à 6 jaar constant en schommelde om de 80 mln. acres. De gemiddelde opbrengst per acre steeg in die periode — zij het natuurlijk met de gebruikelijke schommelingen — van 300 tot 330 lbs per acre. Het accent moet hier echter wel zeer op „gemiddelde” gelegd worden. Door klimatologische, organisatorische, agrarische en tal van andere invloeden lopen de gemiddelde opbrengsten soms uiteen van zeer hoge cijfers (tussen 700 en 1.100 lbs per acre voor bijvoorbeeld Israël, Midden-Amerika, Egypte, USSR, Turkije en Griekenland) tot extreem lage cijfers (tussen 60 en 140 lbs per acre voor bijvoorbeeld Oeganda en India).

Door de grote spreiding, hoofdzakelijk (met uitzondering van de USA, de USSR, enkele Westeuropese landen, Israël, Zuid-Afrika, Australië en China) over de indertijd ad hoc gevormde groep van 77 ontwikkelingslanden verdeeld, is er een stabiliteit in dit katoenaanbod ontstaan. Er zijn echter zoveel invloeden op het gebied van het al of niet verbouwen, het vergroten dan wel verkleinen van het areaal en het

verbeteren van de opbrengst per acre e.d. werkzaam, dat men bijzonder voorzichtig moet zijn met het maken van toekomstverwachtingen omtrent de katoenproductie.

Juist omdat men in de UN, in de UNCTAD en in meer internationale organisaties de laatste maanden de neiging heeft om op enigerlei wijze in te grijpen, internationaal naar een zekere prijsstabilisatie te streven, is het wellicht dienstig het begrip „katoen” wat nader te definiëren. Men spreekt immers zo gemakkelijk over deze grondstof als één gelijkvormig agrarisch product.

Ook in het pogen wat meer inzicht te geven in de kwalitatieve verscheidenheid van het katoenaanbod moeten we ons echter ten eerste beperken. Het is binnen het kader van dit artikel nu eenmaal onmogelijk om nader in te gaan op de „1.001” soorten, karakters, vezellengten, kleurverschillen, verontreinigingen, sterkteverschillen, rijpheidsafwijkingen enz. van de katoen. Wij geven alleen een splitsing in 5 globale vezellengte-groepen (zie tabel 14).

Een meer grove benadering van het probleem hoe zich een beeld te vormen van het begrip „katoenproductie” is haast niet denkbaar. Toch moet dit overzicht, gebaseerd op wezenlijke verschillen van 1/32 van 1 inch, een leek wel tot enige voorzichtigheid manen.

Overgaande van de productie naar de katoenconsumptie zien we hoe tegenover het geleidelijk aan stijgende aanbod ook een jaarlijks toenemende vraag staat (zie tabel 15).

Voor de laatste vijf jaar liepen de totale consumptiecijfers op van 55,2 mln. balen in 1960/1970 via resp. 56,2 mln. balen, 57,9 mln. balen en 59,3 mln. balen in de daarop aansluitende 3 katoenjaren (1/8 - 31/7) tot 61,4 mln. balen in 1973/1974. Het verbruik in de USA en West-Europa nam iets af. De grote toename komt vrijwel geheel voor rekening van Azië. De verwachtingen voor 1974/1975 zijn laag, namelijk 58,3 mln. balen.

In het handelsverkeer van ruwe katoen zetten de reeds eerder gesignaleerde trends zich voort; uit de aard der zaak in deze tumultueuze tijd niet zonder afwijkingen (zie tabel 16).

De grotere uitvoer van Amerika vond ook in het katoenjaar 1972/1973 plaats; 5,3 mln. balen tegen 3,2 mln. balen in 1971/1972. Tot op zekere hoogte heeft de USA weer eens de oude rol van „residu-leverancier” vervuld die wij ons zo

Tabel 13. Wereld-katoenproductie

(mln. balen)

	1945/1946	1950/1951	1955/1956	1960/1961	1965/1966	1970/1971	1974/1975 (voori.)
USA	8,9	10,0	14,7	14,5	14,9	10,2	11,6
Overig Amerika	2,5	4,0	5,5	5,9	7,8	6,2	8,0
Azië	5,9	8,0	13,4	14,2	17,8	20,0	23,8
Afrika	2,0	3,2	3,3	4,2	4,9	5,8	5,5
USSR/Oost-Europa	2,0	5,2	6,3	7,0	9,0	10,9	13,2
West-Europa	0,1	0,2	0,5	0,6	0,8	0,8	0,8
Totaal	21,4	30,6	43,7	46,4	55,2	53,9	62,9

Bron: ICAC, Washington.

Tabel 14. Wereld-katoenproductie onderverdeeld in 5 vezellengten

(1.000 balen)

	1967/1968	%	1969/1970	%	1971/1972	%	1973/1974	%
Short	1.246	3,-	1.036	2,3	1.076	2,2	1.021	2,-
(tot 13/16")								
Medium	9.396	22,9	8.967	20,-	10.161	20,6	10.558	20,3
(13/16" - 1")								
Medium Long	24.547	59,9	27.548	61,3	29.195	59,2	31.820	61,1
(1 1/32" - 1 3/32")								
Long	3.818	9,3	4.876	10,9	5.730	11,6	5.907	11,3
(1 1/8" - 1 5/16")								
Extra Long	2.002	4,9	2.470	5,5	3.153	6,4	2.244	5,3
(1 3/8" en langer)								
Wereldtotaal	41.009		44.897		49.315		52.050	
(excl. China)								

Bron: ICAC.

Tabel 15. Wereld-katoenconsumptie
(mln. balen)

	1950/1951	1955/1956	1960/1961	1965/1966	1969/1970	1973/1974
Azië	7,4	12,4	14,8	17,6	20,6	24,8
(excl. Japan)						
USSR/Oost-Europa	5,3	6,8	8,5	9,8	10,8	11,9
USA	10,5	9,2	8,3	9,5	8,0	7,5
West-Europa	7,4	7,0	7,9	7,3	6,8	6,5
Overig Amerika	2,5	2,9	3,3	3,7	3,8	4,7
Japan	1,6	2,3	3,4	3,2	3,4	3,7
Afrika	0,4	0,6	0,8	1,4	1,8	2,3
Totaal	35,1	41,2	47,0	52,5	55,2	61,4

Bron: ICAC.

Tabel 16. Wereld-katoenexport
(1.000 balen)

	1945/1946	1950/1951	1955/1956	1960/1961	1965/1966	1969/1970	1973/1974
Amerika	3.613	4.108	2.215	6.632	2.942	2.769	6.149
Azië	898	1.901	2.174	1.656	2.904	3.002	2.683
USSR/Oost-Europa	400	1.102	1.439	1.755	2.355	2.400	3.500
Overig Amerika	2.402	2.158	3.825	3.380	4.920	4.576	2.993
Afrika	1.879	2.829	3.165	3.254	3.540	4.542	3.792
West-Europa	16	7	181	151	206	299	226
Totaal	9.208	12.105	12.999	16.828	16.867	17.588	19.343

Bron: ICAC.

Tabel 17. Wereld-katoenexport van de USA en de overige uitvoerlanden

(mln. balen)

	USA	Elders		USA	Elders
1954/1955	3,4	8,9	1964/1965	4,1	12,7
1955/1956	2,2	10,8	1965/1966	2,9	13,9
1956/1957	7,6	8,2	1966/1967	4,7	13,2
1957/1958	5,7	8,4	1967/1968	4,2	12,9
1958/1959	2,8	10,7	1968/1969	2,7	13,8
1959/1960	7,2	10,1	1969/1970	2,8	14,5
1960/1961	6,6	10,2	1970/1971	3,7	13,1
1961/1962	4,9	10,6	1971/1972	3,2	15,3
1962/1963	3,4	12,5	1972/1973	5,3	15,6
1963/1964	5,7	12,2	1973/1974	6,1	13,2

Bron: ICAC.

goed herinneren uit de jaren 1956/1958, 1959/1961, 1963/1965 en 1966/1968.

Ditmaal is het echter niet een grote bufferstock geweest die het de USA mogelijk maakte — net zoals in de zojuist reeds genoemde jaren — de export op te voeren. Een redelijk oogstniveau en een geleidelijk afnemen van het eigen verbruik stellen de USA in staat van bepaalde schaarsten, veroorzaakt door plaatselijke misoogsten of door leveringsmoeilijkheden die zich elders in de wereld manifesteren, gebruik te maken (zie tabel 18).

Het gevaar van de keuze van bepaalde jaren ligt in het

Tabel 18. Wereld-katoenimport
(1.000 balen)

	1950/1951	1955/1956	1960/1961	1965/1966	1969/1970	1973/1974
Azië (excl. Japan)	1.476	1.544	2.602	2.927	3.648	6.058
USSR/Oost-Europa	1.295	1.933	3.012	3.409	3.851	3.375
USA	189	137	127	98	49	48
West-Europa	6.810	6.565	7.346	6.829	6.143	5.687
Overig Amerika	745	617	547	890	692	719
Japan	1.961	2.386	3.550	3.091	3.462	3.744
Afrika	37	53	139	262	240	389
Totaal	12.513	13.235	17.323	17.506	18.085	20.020

Bron: ICAC.

toeval van een speciale storende factor. Zo werd in 1973/1974 het hoge cijfer voor de import in Azië beïnvloed door een incidenteel hoge invoer in China (1,9 mln. balen). In 1972/1973 was deze import met 1¼ mln. balen reeds zeer hoog tegenover ¼ mln. in het jaar daarvoor.

Normaliter schommelde de katoenimport de laatste vijf jaar — de hoge cijfers van China even buiten beschouwing gelaten — om de 18 mln. balen. De USA importeert als grote katoenproducent zelf nauwelijks. West-Europa neemt minder af al blijft dit werelddeel nog steeds veruit de grootste afnemer. In Japan is de katoeninvoer tot voor de huidige textielrecessie betrekkelijk stabiel (1969/1970 - 1973/1974: 3,5 - 3,7 - 3,6 - 3,9 - 3,7 mln. balen). De sterkste toename vond de laatste kwart eeuw plaats in Azië en Oost-Europa; geheel conform de toename van het verbruik aldaar.

Ten slotte wordt dit katoenoverzicht afgerond door een tabel betreffende de voorraden (tabel 19).

In het licht van de voorgaande tabellen betreffende productie en consumptie bezien, tekenen de cijfers van de laatste jaren een beeld van een voortdurend (relatief) krappe markt. Een afzetgebied waar elke misoogst, elke storing — zoals ook die voortvloeiende uit de oliecrisis of uit monetair veranderingen — op kan inwerken. Zeer grote prijschommelingen zijn dan het resultaat. Dit in scherp contrast met de jaren vijftig en zestig. Noord-Amerika is namelijk niet langer de reguleerder van het wereld-katoengebeuren. In het bijzonder niet meer sedert de grote voorraden uit de jaren 1962/1966 in snel tempo werden afgebouwd.

Tabel 19. Wereld-katoenvoorraden van de USA, de socialistische landen en de overige wereld

(mln. balen) 1968/1969 - 1974/1975

Jaar beginnende op 1/8	1968/1969	1969/1970	1970/1971	1971/1972	1972/1973	1973/1974	1974/1975	1975/1976 a)
USA	6,4	6,5	5,8	4,3	3,3	4,1	3,9	5,7
Overige netto exporteurs	5,3	6,8	6,8	5,8	6,5	6,6	7,5	10,1
Netto importeurs	7,0	6,6	6,1	5,7	6,6	8,0	7,2	6,7
Socialistische landen	18,7	19,9	18,7	15,8	16,4	18,7	18,6	22,5
	4,8	4,5	3,6	4,9	5,3	5,0	6,4	7,0
Totaal	23,5	24,4	22,3	20,7	21,7	23,7	25,0	29,5

Bron: ICAC.

a) Gemamd.

Bij herhaling is in de kringen van de ICAC (International Cotton Advisory Committee) — het reizende katoenparlement — aangedrongen om de vorming van een internationale buffervoorraad ter regulering van vraag en aanbod en tot op zekere hoogte ter gedeeltelijke stabilisering van het prijsniveau. In de ICAC-jaarvergadering van 1954 te Sao Paulo werd, mede onder invloed van een rapport van drie experts, vastgesteld dat een bufferstock te grote technische moeilijkheden zou opleveren. Dit in het bijzonder veroorzaakt door het gecompliceerde karakter van de kwalitatief onevenwichtige en te zeer gespreide katoenproductie.

Tabel 20. Wereld-katoenvoorraden van de USA en de overige landen

(mln. balen; jaar beginnende op 1/8)

	USA	Elders		USA	Elders
1951/1952	2,3	10,0	1963/1964	11,2	12,3
1952/1953	2,8	12,9	1964/1965	12,4	13,9
1953/1954	5,6	13,1	1965/1966	14,3	14,2
1954/1955	9,7	11,5	1966/1967	16,9	14,6
1955/1956	11,2	11,1	1967/1968	12,5	15,9
1956/1957	14,5	10,1	1968/1969	6,4	17,1
1957/1958	11,4	12,2	1969/1970	6,5	17,9
1958/1959	8,7	13,4	1970/1971	5,8	16,5
1959/1960	8,9	12,3	1971/1972	4,3	16,4
1960/1961	7,6	12,8	1972/1973	3,3	18,4
1961/1962	7,2	13,4	1973/1974	4,1	19,6
1962/1963	7,8	12,4	1974/1975	3,9	21,1

Bron: ICAC.

Twintig jaar later, in april 1975, werd het vraagstuk wederom door een groep experts in Washington uitvoerig besproken. Ook ditmaal leek de vorming van een internationale bufferstock een utopie. Zeker, economisch, technisch en organisatorisch is in de laatste twee decennia bij andere wereldprodukten veel ervaring met marktreguleringen opgedaan. Men moet echter elk produkt op zijn eigen merites bekijken. En men vergeet daarbij vooral niet de politieke aspecten.

Tabel 21. Wereldproductie van man-made fibers

(1960 - 1971 - 1974, in mln. lbs)

	Vezels			Garens			Totaal		
	1960	1971	1974	1960	1971	1974	1960	1971	1974
Cellulosics	3.256	4.505	4.902	2.493	3.085	2.832	5.749	7.590	7.734
Non-cellulosics									
Polyamiden	105	661	952	791	4.100	4.765	896	4.761	5.717
Polyesters	191	2.573	3.755	80	2.110	3.450	271	4.683	7.205
Acrylics	241	2.567	3.184	—	9	9	241	2.576	3.193
Overige kwal.	92	245	228	48	87	92	140	332	320
Sub-totaal	629	6.046	8.119	919	6.306	8.316	1.548	12.352	16.435
Totaal	3.885	10.551	13.021	3.412	9.391	11.148	7.297	19.942	24.169

Bron: Textile Organon.

Bij gebrek aan een internationaal regulerend systeem heeft naar schatting zeker 80% van de producentenlanden inmiddels verschillende maatregelen genomen om de belangen van hun katoenverbouwers te beschermen. Het komt ons voor, dat het op de a.s. ICAC-vergadering te Abidjan (Côte d'Ivoire; 10-15 november 1975) zinvol is indien ook de consumentenlanden overwegen ieder voor zich een bijdrage tot de oplossing van het vraagstuk te leveren.

Indien men zou kunnen besluiten tot de vorming van een serie nationale buffervoorraden zou zo'n gedecentraliseerde bufferstock al — zij het tijdelijk — een grote bijdrage kunnen leveren tot het voorkomen van de extreme prijsschommelingen die wij in één der volgende paragrafen zullen tegenkomen. Allereerst vullen wij echter het overzicht van de katoen aan met een survey van de man-made fibers.

4. Man-made fibers

In verschillende voorgaande tabellen is reeds tot uiting gekomen hoe onstuimig tot voor korte tijd de produktie van m.m.f.'s in het algemeen en van de polyesteren in het bijzonder is verlopen. In de thans volgende cijferopstellingen wordt dit meer tot in detail toegelicht (zie tabel 21).

Bij de cellulosics is de grote vooruitgang voorbij. In de groep non-cellulosics blijft polyester DE koploper. Toch blijkt nu, dat ook daar af en toe een pas op de plaats moet worden gemaakt getuige de produktiecijfers van polyester in de laatste 5 jaar: 1970 - 1974 resp. 3.626, 4.683, 5.556, 7.021 en 7.205 mln. lbs.

In tabel 22 wordt de wereldproductie van m.m.f.'s niet alleen over produktie-regio's verdeeld; tevens wordt de produktie in de bekende cotton bale-equivalents omgerekend ten einde hierdoor een vergelijking met de gang van zaken in de katoensector mogelijk te maken.

De m.m.f.-produktie van de drie historisch-eerste produktie-regio's (West-Europa/USA/Japan) bedroeg in 1974 73¼% van het wereld-totaal. Meer dan een kwart van de wereld-produktie ligt dus in de niet-klasseke voortbrengingslanden. Daar steeg de produktie verleden jaar ten opzichte van 1973 met 14%. In West-Europa, Noord-Amerika en Japan werd in 1974 7% minder geproduceerd ten opzichte van het jaar daarvoor. Een teruggang die de m.m.f.-industrie — zeker die der non-cellulosics — eigenlijk geheel vreemd is.

Ten opzichte van katoen is de stijging de laatste 10 tot 15 jaar zeer spectaculair.

Tabel 22. Wereldproductie van man-made fibers verdeeld over produktielanden

(mln. cotton bale-equivalents)

	West-Europa	USA Canada	Japan	USSR Oost-Europa, China	Overige landen	Totaal
1950	4,0	4,4	0,7	0,9	0,4	10,4
1960	7,8	5,7	3,3	3,0	1,1	20,9
1970	18,0	16,4	10,4	8,1	4,3	57,2
1971	20,2	18,9	11,3	8,9	5,2	64,5
1972	21,5	22,4	11,0	9,9	6,5	71,3
1973	24,9	25,6	12,6	11,0	7,8	81,9
1974	23,3	24,1	11,2	12,1	9,2	79,9

Bron: National Cotton Council of America.

De katoenproductie nam gemiddeld toe met hoeveelheden schommelende tussen $\frac{3}{4}$ mln. balen tot $1\frac{1}{4}$ mln. balen per jaar; limieten die afhankelijk zijn van de gekozen tijdspanne. Bij de man-made fibers variëren deze gemiddelden van 3,6 mln. balen tot 4 mln. balen per jaar.

Naast de produktiegegevens volgen nu twee tabellen die de beschikbaarheid van man-made fibers in verschillende produktie-regio's demonstreren (tabel 23 en 24).

Steeds weer hetzelfde beeld van een stagnatie in de vooruitgang, zelfs een kleine teruggang in de cellulosics; sterke groei in de non-cellulosics. Deze gegevens worden hieronder aangevuld door cijfers over de niet-klassieke m.m.f.-regio's.

Tabel 24. Netto beschikbare m.m.f.'s in niet-klassieke m.m.f.-regio's

(excl. socialistische landen) (1970 - 1974; mln. lbs)

	1970	1974
Overig Amerika	576	1.251
West-Europa	510	954
Overige landen	949	2.300
Totaal	2.035	4.505

Bron: ICAC.

In 1970 konden de cijfers van tabel 24 gecompleteerd worden met die van de USSR, Oost-Europa en China, te zamen: 3.449 mln. lbs. Het totaal aan beschikbare m.m.f.'s in niet-historische m.m.f.-regio's was toen 5.484 mln. lbs waarvan 3.894 mln. lbs lokaal geproduceerd en 1.590 mln. lbs geïmporteerd werd. Voor 1974 waren helaas geen overeenkomstige totaalcijfers beschikbaar.

Het zou ons niet verwonderen indien het tempo van de verschuivingen in de produktie onder invloed van recente ontwikkelingen op het terrein van het vervaardigen van en

Tabel 23. Netto beschikbare m.m.f.'s in de 3 klassieke produktieregio's

(1960 - 1970 - 1974; mln. lbs)

	Cellulosics			Non-cellulosics			Totaal		
	1960	1970	1974	1960	1970	1974	1960	1970	1974
West-Europa	1.624,-	1.778,5	1.758,5	458,-	3.038,5	4.051,9	2.082,-	4.817,-	5.810,4
Noord-Amerika	1.115,-	1.467,9	1.183,7	644,-	3.797,8	5.700,-	1.759,-	5.265,7	6.889,7
Japan	837,-	761,-	722,6	252,-	1.696,4	1.446,2	1.089,-	2.457,4	2.168,8
Totaal	3.576,-	4.007,4	3.664,8	1.354,-	8.532,7	11.198,1	4.930,-	12.540,1	14.862,9

Bron: Textile Organon.

Tabel 25. Wereldproductie van vezels naar gewicht en waarde

(mln. lbs en mln. \$ - 1964/1970/1974)

	1964		1970		1974	
	mln. lbs	mln. \$	mln. lbs	mln. \$	mln. lbs	mln. \$
Katoen	24.600	7.020	24.950	7.230	29.600	18.940
Wol	3.340	3.010	3.500	4.130	3.080	7.080
Rayon	6.510	2.740	6.630	2.720	6.660	4.730
Acetaat	750	520	940	650	1.080	1.230
Polyamiden	1.990	2.380	4.180	3.410	5.720	8.520
Polyesters	740	860	3.620	2.910	7.200	9.140
Acrylen	660	710	2.210	1.240	3.190	2.490
Subtotalen						
Natuurlijke vezels	27.940	10.030	28.450	11.360	32.680	26.020
M.m.f.'s	10.650	7.210	17.580	10.930	23.850	26.110
Totaal	38.590	17.240	46.030	22.290	56.530	52.130

Bron: Conversie-factoren werden ontwikkeld aan de hand van gegevens van ICAC en IWS alsmede van prijsnoteringen uit de praktijk.

de handel in kleding (zie paragraaf 9) de komende jaren aanzienlijk werd versneld.

De traditie getrouw hebben wij de vergelijking van de natuurlijke vezels en de m.m.f.'s afgerond door de wereldproducties onder eenzelfde geldswaarde-noemer te brengen. Deze berekening blijft globaal en is daardoor arbitrair. Zij ontleent echter haar waarde aan het feit dat zij in de loop van een decennium consequent — mét de er ongetwijfeld aan vastzittende fouten — wordt opgesteld. Bepaalde tendenties zijn er dan toch wél uit af te leiden (zie tabel 25).

Zo blijkt hoe de verhouding van natuurlijke vezels tot m.m.f.'s in 1964 10 : 7 was; zes jaar later lagen zij in waarde gelijk. Ook in 1974 was dit het geval zij het dat de waarde toen $\frac{2}{3}$ maal die van het oude niveau bedroeg.

In gewichtseenheden namen de natuurlijke vezels in de laatste 4 jaar — de betrekkelijkheid van het gekozen oogstjaar daarbij wel in aanmerking nemende — met 15% toe; de m.m.f.'s met 23%.

In ons vorige overzicht signaleerden wij reeds dat de m.m.f.-industrie aan het begin van de jaren zeventig in een nieuwe fase van haar bestaan was gekomen. De capaciteitsuitbreiding zou minder snel verlopen; perioden van tijdelijke onderbezetting lagen in het verschiet.

De textielcycli zouden meer invloed op het gehele m.m.f.-gebeuren krijgen; het „small is beautiful” zou tegenover de voordelen van schaalvergroting worden gesteld. Arbeids- en vooral energiekosten zouden stijgen. En wat wij toen nog niet konden voorzien was het feit dat wij niet alleen aan het begin stonden van sterke stijgingen in de grondstofprijzen, maar dat men ook met moeilijkheden zou worden geconfronteerd om deze in adequate hoeveelheden te verwerven. Veel van hetgeen toen werd geschreven is maar al te snel bewaarheid geworden.

W. T. Kroese

Verleden en toekomst van de monetaire integratie in West-Europa

PROF. DR. C. J. RIJNVOS

Zojuist heeft de Belgische premier Tindemans zijn rapport betreffende de toekomst van de Europese Gemeenschap voltooid. In dit stuk heeft Tindemans geprobeerd een weg uit te stippelen naar een politieke unie binnen de EG. Een belangrijk aspect daarvan is de monetaire eenwording. In onderstaand artikel - de Nederlandse versie van een voordracht die onlangs tijdens een colloquium in Leuven werd gehouden - gaat Prof. Dr. C. J. Rijnvos, hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, na wat in de naaste toekomst op het gebied van de monetaire integratie kan worden gedaan. Hij acht praktische concrete plannen op korte termijn - met name met betrekking tot het EG-wisselkoerssysteem en het Europese Monetaire Fonds - van groter betekenis dan een al te zeer uitgekristalliseerd programma voor de lange termijn.

De recente ontwikkelingen binnen de Europese Economische Gemeenschap schijnen een tegenstrijdigheid te bevatten. Enerzijds wil de EG, zoals bekend, een economische en monetaire unie, welke haar voltooiing moet vinden in een gemeenschappelijke munt; anderzijds zweven de valuta's binnen het slangarrangement gebrekkig collectief, dan wel individueel en bestaan er o.a. nog steeds gevoelige restricties met betrekking tot het kapitaalverkeer. Deze aangelegenheden duiden, met name voor zover zij tot stand kwamen sinds de dollarcrisis van 1971, op een terugkruipen in de nationale schulp. De vraag rijst of de EG maar moet leven met deze tegenstelling — hetgeen haar geloofwaardigheid uiteraard niet bevordert — of bevatten de twee aangelegenheden slechts een schijnbare contradictie, zodat zij toch wel betrouwbaar en constructief onder één noemer zijn te brengen? Een verantwoorde beleidslijn voor de Gemeenschap vereist een antwoord hierop. We zullen trachten daartoe te komen met — voor zover mogelijk — een indicatie voor een eventuele voortgang in de monetaire eenwording binnen de EG. Daarbij gaat de aandacht in het bijzonder uit naar „de slang in de tunnel” en de positie van het Europese Monetaire Fonds.

Reflectie

Voor een beoordeling van de plannen om binnen de EG te komen tot een economische en monetaire unie past — mede in het licht van een recentelijk toegenomen nationalisme — op de eerste plaats een bespreking van het eigen karakter der integratie binnen de Gemeenschap. Daarop aansluitend kan worden nagegaan in hoeverre — al of niet in overeenstemming met dit eigen karakter — er veranderingen zijn opgetreden in de beweegredenen voor monetaire eenwording sinds 1969/1970. Deze twee aangelegenheden vormen het onderwerp voor deze paragraaf.

Integratie is het in vrijheid genomen besluit tot toenadering. De strekking hiervan binnen de EG blijkt uit een vergelijking van liberaal-vrije, communistisch centraal-geleide en democratisch-gemengde volkshuishoudingen 1). Het is gewenst hierbij een onderscheid te maken tussen de doeleinden in de drie gevallen en de wijze waarop deze worden bereikt. Tot dusver lag bij een aanduiding van integratie in drie variaties — ons werk maakt daarop geen uitzondering

— de klemtoon op de uiteindelijk te bereiken resultaten; bijgaand schema is daarvoor illustratief.

Doelstellingen economische integratie

Integratie- graad	Aard van de volkshuishouding		
	Liberaal-vrij	Communistisch centraal-geleid	Democratisch- gemengd
Laag	Vrijhandelszone	Coördinatie van nationaal-economische plannen	Vrijhandelszone
Hoog	Vrije wereldeconomie (veel landen) of douane-unie (weinig landen)	Supranationaal communistisch economisch stelsel	Economische en monetaire unie

Wanneer nadrukkelijker dan tot nu toe wordt gelet op de realisering van het een en ander, oftewel op het integratieproces, is een belangrijke blikverruiming mogelijk. Vanuit dit tweede gezichtspunt tonen de liberaal-vrije en de communistisch centraal-geleide toenaderingswijzen een opmerkelijke overeenkomst, in zoverre in beide gevallen nogal dogmatisch in één richting wordt gedacht. Op de keeper beschouwd geldt in het eerste geval een liberaal-vrije wereldeconomie en in de tweede situatie een supra-nationaal communistisch economisch stelsel als onaantastbaar ideaal. Het integratieproces is dan op onderscheiden wijze het correct afwerken van het gestelde doel als een concreet plan voor een reeks jaren; wanneer dit in de praktijk niet lukt is dat ideologisch ontmoedigend. Juist op dit punt — en bijgevolg wat de werkwijze betreft — is de integratie van democratisch-gemengde volkshuishoudingen anders van aard. In een recente studie van Pelkmans over dit onderwerp komt dat nog niet duidelijk tot uiting 2) omdat daarin de desbetreffende volkshuishouding overwegend is beschouwd als een mengvorm, samengesteld uit ingrediënten van een liberaal-vrije en een communistisch centraal ge-

1) Vgl. voor een nadere bespreking hiervan onze studie *Economische orde en Europese monetaire integratie*, Leiden, 1970, m.n. hoofdstuk I.

2) J. L. M. Pelkmans, *The process of economic integration*, Tilburg, 1975.

leid economisch bestel. Dit is de bekende hutspotgedachte, die op het eerste gezicht wel aardig lijkt, maar waarbij het karakteristieke van het EG-integratieproces toch wel verborgen blijft.

In onze samenleving leidt vrijheid niet dwangmatig tot het rechttoe, rechtaan afwerken van een bepaald program. Vrijheid is — althans dat mogen wij hopen — voor ons zelf te kiezen ontplooiing in concrete omstandigheden, mede globaal gericht op de verwerkelijking van nastrevenswaardige lange-termijndoelstellingen. In deze gedachtengang is de economische en monetaire unie enerzijds een streefpunt, dat waard is om het in de loop van de tijd te verwezenlijken; anderzijds echter weten wij dat er in onze samenleving — dank zij de mogelijkheid tot vrije ontplooiing voor een ieder — krachten werkzaam zijn, die een concreet-geprogrammeerde verwerkelijking van de unie in een reeks van jaren niet toelaten. Het optreden van een „storing” is nu echter geen ideologische desillusie, maar aanvaardbaar met een respect voor de vrijheid als zodanig, hetgeen verhindert toekomstige ontwikkelingen in een al te nauw keurslijf te steken.

Vooraf in het beginstadium van het streven naar een economische en monetaire unie is nog slechts een globale programmering mogelijk. Dit is een actuele zaak. Het zij ons vergund in dit verband te herinneren aan de twee tijddimensionen van het integratieproces dat hier aan de orde is. Enerzijds is het oog vrij duidelijk gericht op de unie als doelstelling, te verwerkelijken bijvoorbeeld — zoals al zo dikwijls is gezegd — per 31 december 1980. Hierbij gaat het om een tijdstip buiten de „clock time” voor een praktisch werkprogram. Voorlopig wil 31 december 1980 als tijdstip ter voltooiing slechts zeggen dat binnen een termijn van ongeveer vijf jaar de unie werkelijkheid kan worden. Deze notie van tijd heeft iets utopisch. Anderzijds wordt een concreet program binnen een politiek en economisch afzienbare tijd van enkele jaren noodzakelijk geacht; echter met een flexibiliteit bij de uitvoering, rekening houdende met actuele vraagstukken en veranderende omstandigheden. De politici hebben daarbij de taak om de economisch-monetaire toenadering in betrouwbare banen te leiden; van de economen mag worden verwacht dat zij de vraagstukken die zich voordoen analyseren vanuit een wetenschappelijk gezichtspunt. Hiermee zijn wij min of meer ongemerkt reeds aangekomen bij het tweede onderwerp van deze paragraaf en wel bij de vraag of — al dan niet in overeenstemming met het bovengeschreven eigen karakter van het EG-integratieproces — er misschien veranderingen zijn opgetreden in de beweegredenen sinds 1969/1970 ter creatie van een economische en monetaire unie.

In dit verband zijn drie aangelegenheden van belang; wij bespreken deze reeds eerder 3), zodat een samenvatting hier wel voldoende is. Op de eerste plaats gaat het om de basisoverwegingen. De strekking hiervan is dat een economische en monetaire unie goed aansluit op de douane-unie, welke per 1 juli 1968 binnen de Gemeenschap tot stand kwam. Een vrij handels- en betalingsverkeer wordt bij gescheiden geldstelsels immers steeds bedreigd door betalingsbalansonevenwichtigheden. Het is mogelijk dat ter correctie daarvan middelen worden aangewend, die aan integratie zijn tegengesteld. Om zo'n return te voorkomen was na 1 juli 1968 verdergaande integratie in de richting van een economische en monetaire unie nodig. Eigenlijk gaat het daarbij om het scheppen van een kader waarin „long-run”-specialisatie en economische groei mogelijk zijn zonder „short-run”-afwijkingen, in die zin dat bij een betalingsbalansoverschot de exportindustrie zich te ver ontwikkelt, terwijl bij een tekort de productie voor de eigen markt te sterk expandeert. Ten tweede is van belang dat het plan te komen tot de unie ontstond en aanvankelijk werd uitgeoefend binnen het kader van het Bretton-Woodsstelsel met de dollar als sleutelvaluta, stabiele wisselkoersen en convertibiliteit, met name wat betreft het lopend verkeer. Daarbij had elk land tot taak om met een vrij grote mate van zelfstandigheid een stabiele koers van zijn munt veilig te stellen. Eigenlijk ging

het daarbij om de individuele aanvaarding van een gegeven internationaal monetair systeem. Ten derde en tot slot steunde het plan om te komen tot een economische en monetaire unie op een vernieuwd Europees elan, onder andere door het terugtreden van president De Gaulle. Er was een eerlijk enthousiasme in West-Europa om van de Gemeenschap een echte eenheid te maken. Voor een beoordeling van de situatie waarin de EG momenteel verkeert — en ter beantwoording van de vraag of de Gemeenschap in deze dagen een onoverbrugbare tegenstelling kent of niet — is het nodig na te gaan welke wijzigingen zich op de drie punten — de basisoverwegingen, het internationaal-monetaire kader en de Europese spirit — sinds 1971 voltrokken.

Het meest ingrijpend van de veranderingen is ongetwijfeld het wegvallen van het Bretton-Woodsstelsel en daarmee van het algemene kader waarbinnen de unie volgens het ontwerp-1970 tot stand moest komen. In de plaats daarvan kennen we nu flexibele wisselkoersen, waarbij evenwel de Duitse mark, de Deense kroon, de Franse en de Belgische franc en de gulden door het slangarrangement zijn verbonden.

Ter beoordeling van deze verandering is het belangrijk dat er in beginsel een scherpe tegenstelling bestaat tussen „clean floating” en integratie. In het eerste geval immers bevindt elke nationale munt zich in geïsoleerde positie strikt op zich, terwijl in de tweede situatie die valuta's opgaan in een supranationale geldeenheid. Deze tegenstelling is evenwel overwegend van theoretische aard. Zij bestaat niet in de praktijk en dus ook niet binnen de EG om twee redenen.

- Een geheel vrije wisselkoersvorming is zonder meer afgevoerd, vooral ter wille van juiste prijsverhoudingen ten behoeve van handel en productie. Daarom is koersstabiliserende interventie („managed floating”) aanvaard. De verbondenheid van de belangen der betrokken landen vereiste reeds spoedig die interventie coördinerend te baseren op internationale afspraken.
- De gevoeligheid van de koersen voor valutaverwachtingen en renteverhoudingen maakte het noodzakelijk ook andere vormen van monetair beleid, met name de discontopolitiek, mede te baseren op internationale verhoudingen. Een zekere coördinatie, vooral binnen de EG, is nodig en wordt toegepast. De recente disconto-aanpassingen in West-Duitsland en Nederland illustreren deze verbondenheid.

Het een en ander betekent dat van een controverse tussen floating en integratie in beginsel geen sprake is. Het streven naar een economische en monetaire unie en de „managed floating” zijn beide gericht op het scheppen van evenwichtige koers- en prijsverhoudingen ten dienste van handel en productie. Het wegvallen van het Bretton-Woodssysteem en de komst van flexibele wisselkoersen laten het EG-beleid dan ook wat de fundamentele doelstelling betreft, geheel intact. De zorg voor de internationaal-monetaire verhoudingen is en blijft gericht op stabiliteit ten dienste van productiespecialisatie en economische groei.

De veranderingen hebben echter wel verstrekkende betekenis voor het concrete werkprogramma. Een kernpunt daarbij is dat het vroegere individueel-conformereren van landen aan een bepaald stelsel — zoals het Bretton-Woodssysteem, maar ook de economische en monetaire unie volgens het plan-Werner — heeft plaatsgemaakt voor beleidscoördinatie. Zoals de zaken nu staan, gaat het bij de toekomstige monetaire integratie van de Gemeenschap dan ook niet zo zeer om een inhaalprogramma met betrekking tot de onvoltooide eerste etappe. Veel belangrijker is dat binnen de EG, voor een goed deel als gevolg van het zweven, diverse nationale valuta's de normale geldfuncties niet goed meer vervullen.

3) Vgl. onze studie: *Zwevende wisselkoersen sporen aan tot stabiliteitspolitiek, Bank- en Effectenbedrijf*, december 1974.

Voor de individueel-zwevende munten fungeren internationaal gebrekkig als ruilmiddel door de koersonzekerheid en nationaal schiet elke valuta te kort als middel voor vermogensvorming door de veel te grote inflatie. Dit accentueert de klemmende behoefte om binnen de EG vooral praktisch te komen tot herstel en behoud van evenwicht in de onderlinge koers- en betalingsbalansverhoudingen. Goed beschouwd is „managed floating” een noodzakelijk kwaad; het onderkennen van mogelijke ongewenste gevolgen dient de EG aan te sporen tot een stabiliteitspolitiek. Daarbij heeft nuchtere zakelijkheid voor een goed deel de plaats ingenomen van het vroegere Europese elan.

Samenvattend kan worden gezegd dat het geschetste beeld van continuïteit en verandering in overeenstemming is met de aard van de integratie van gemengde volkshuishoudingen. Tot dusver domineerde in het denken en doen met betrekking tot de eenwording binnen de Gemeenschap het verwerkelijken van „grote doeleinden”. Aanvankelijk ging het daarbij om de creatie van een douane-unie. Zodra deze er was, ging het erom hoe de EG-integratie verder gestalte moest krijgen. Daartoe werd als nieuwe grote doelstelling de economische en monetaire unie aanvaard, gekenmerkt door één geldeenheid voor de gehele Gemeenschap. Hierin school een onevenwichtigheid. Het integratieproces kreeg immers met het beklemtonen van „the aims on the long run” slechts aandacht als program ter verwerkelijking van die doeleinden. Illustratief hiervoor is dat de creatie van de Westeuropese munt globaal werd geprogrammeerd over een reeks van jaren. De wisselkoersmarges zouden gaandeweg worden verkleind, resp. opgeheven. Als resultaat daarvan zouden nog slechts officiële re- en devaluaties mogelijk zijn. Het opheffen van de mogelijkheden daartoe zou dan tot slot de schepping van de EG-valuta betekenen.

In het licht van het voorgaande is het begrijpelijk dat dit programma niet op de beschreven wijze kan worden afgevoerd. Dat behoeft niet al te zeer te ontmoedigen. De unie als doelstelling op lange termijn kan immers intact blijven. Maar wel is het gewenst het integratieproces, zonder dat dit reeds nu al te nadrukkelijk een concreet geprogrammeerde verwerkelijking van de unie is, meer praktisch te richten op economische en monetaire toenadering. Bijgevolg is momenteel, als algemene conclusie uit het gesprek over het „eigen karakter” van de EG-eenwording en mogelijke veranderingen in de beweegredenen daarbij, een behoefte om het zwaartepunt te verleggen van lange-termijndoelstellingen naar het concrete integratieproces, waarbij een globale afstemming op „the aims on the long run” intact dient te blijven.

Slang en fonds

Het voorgaande was vrij algemeen van aard; het is gewenst nu in bijzonderheden te treden. Daarbij gaat het erom wat sinds 1971 concreet aan monetaire integratie binnen de EG is gedaan en hoe het een en ander met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling moet worden beoordeeld. Daarbij blijft de beschouwing beperkt tot het slangarrangement en het Europese Monetaire Fonds.

Op de eerste plaats dus de slang. Deze is van oudsher een raadselachtig dier. Haar bewegingen zijn voor ons onzeker en kunnen steeds onverwacht veranderen. Voor een goed deel is dat echter slechts schijn, want elke plotselinge verandering is doorgaans intelligent en doelgericht. Dat geldt niet alleen voor de echte, maar ook voor de monetaire slang. Deze laatste wordt gevormd door de maximale wisselkoersmarge tussen een aantal Westeuropese valuta's. Ondanks de grote verschillen hebben beide slangen opmerkelijke punten van overeenkomst. De valutaire slang kwam nogal raadselachtig ter wereld op 24 april 1972 door een akkoord tussen de centrale banken van de Gemeenschap. Die gebeurtenis is nog steeds met een waas van geheimzinnigheid omgeven. Het akkoord als geboortebewijs werd het eerst gepubliceerd in 1974. Voorts gingen de centrale bankiers voor een originele bijdrage aan de raadselachtig-

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. **Wij leveren ook :**

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

heid voor het sluiten van het desbetreffende akkoord naar de Bank voor Internationale Betalingen te Bazel. Dit is een eigenaardig voorbeeld van een geboorte buitenshuis.

In de jaren 1970/1971 was een mogelijke vernauwing van de wisselkoersmarges binnen de EG al veelvuldig aan de orde. Zo bevat het *rapport-Werner* een uitgebreide bijlage die geheel aan het desbetreffende onderwerp is gewijd (4). Daarbij was de voorgestelde verenging van de wisselkoersmarges vrij duidelijk bedoeld als een eerste stap van de Gemeenschap naar een economische en monetaire unie binnen het Bretton-Woods-kader. Deze achtergrond was bij het aangaan van het Bazelse akkoord echter reeds betekenisvol gewijzigd. Het elan om te komen tot de destijds veelbesproken monetaire unie was in 1972 al tanende. Het akkoord van Bazel is dan ook niet op de eerste plaats een constructieve stap op de weg naar die monetaire eenheid welke zou leiden tot één munt voor de EG. In de Zwitserse plaats kwam een andere slang ter wereld dan die, welke was voorzien in het *Werner-rapport*. Een beperking van de marge als doelstelling bleef in het begin van 1972 weliswaar intact, maar de motivering onderging een verandering. De slang gekop draaide reeds vóór de geboorte; daarmee wijzigde het motief tot margevernauwing.

Volgens het akkoord van Washington (Smithsonian Agreement van 18 december 1971) had elke niet-Amerikaanse munt een spilkoers en een bandbreedte van $4\frac{1}{2}\%$ tegenover de VS-dollar. Dit impliceerde een mogelijke koersmarge tussen de niet-Amerikaanse munten van 9%. Dat was vooral vanuit praktisch gezichtspunt voor de EG onaanvaardbaar; men denke in dit verband aan de onzekerheden die zo'n marge meebrengt voor het gehele Westeuropese handels- en betalingsverkeer. In het kader van het EG-wisselkoerssysteem, dat op 24 april 1972 in werking trad, werd de marge van 9% teruggebracht tot $4\frac{1}{2}\%$. Dit geschiedde met het vaststellen van officiële aan- en verkoopkoersen met een marge van $\pm 2\frac{1}{4}\%$ ten opzichte van de afgeleide spilkoers. Hierdoor ontstond de tunnel als ruimte waarbinnen de slang zich bewegen kan. Want voorts bevat het EG-wisselkoerssysteem de afspraak dat het koersverschil tussen de hoogst- en de laagstgewaardeerde munt van dag tot dag maximaal $2\frac{1}{4}\%$, d.i. de slang, binnen de tunnel zal bedragen. Zodoende werd van meet af aan de slang — gevaarlijke dieren moet men niet te veel vrijheid geven — in haar bewegingsvrijheid geremd.

Nederland en België bezorgden het dier nog een extra complicatie. Tussen deze landen bestond reeds sinds 9 mei 1971 de afspraak dat het maximale koersverschil tussen hun

4) *Rapport-Werner; bijlage V - het z.g. rapport-Ansiaux.*

Tabel 1. EG-wisselkoerssysteem

Buitenlands geld	Min. koers - 2½%	Midden 0	Max. koers + 2½%
Bfr. 100,—	f. 6,79	f. 6,90	f. 7,—
DM 100,—	f. 101,89	f. 104,20	f. 106,57
F.F. 100,—	f. 59,06	f. 60,41	f. 61,78
D. kr. 100,—	f. 43,29	f. 44,27	f. 45,28
N.kr. 100,—	f. 47,74	f. 48,83	f. 49,94
Z.kr. 100,—	f. 59,64	f. 61,—	f. 62,38

valuta's slechts 1½% van dag tot dag zou bedragen binnen een marge van 3%. Dit betekende een mini-tunnel en -slang binnen het Bazelse reptiel.

De onverwacht-plotselinge, maar vrijwel steeds berekend doelgerichte verandering in de beweging van een slang is doorgaans een reactie op gewijzigde omstandigheden. Dat bleek duidelijk in het voorjaar van 1973. Op 19 maart van dat jaar hield het Bretton-Woodsstelsel op te bestaan. Vele valuta's hebben sinds die datum geen officiële koers meer tegenover de VS-dollar, waardoor ook de onderlinge stabiele koersverhoudingen zijn opgeheven. Dat was een bron van misverstanden door vermenging van bandbreedte en tunnel. De marge van 4½%, die op 18 december 1971 tegenover de dollar was overeengekomen was gelijk aan de tunnel van het EG-wisselkoerssysteem. Het opheffen van de dollarbandbreedte werd — ten onrechte — door velen gezien als het wegvallen van de tunnel. Zelfs De Nederlandsche Bank schreef in haar jaarverslag: „De tunnel is afgebroken” 5). Dat is echter niet het geval, want de onderlinge officiële aan- en verkoopkoersen, die de tunnel vormen, bestaan nog steeds en vormen de basis van het EG-wisselkoerssysteem.

Wat de geheimzinnigheid betreft, heeft gedurende de 3½ jaar van haar bestaan de slang zeker niet aan betekenis ingeboet. Zij is tot op heden een bron van tegenstrijdigheid. Het is mogelijk dat zij voor de een — laat ons zeggen voor de pessimist — vrijwel niet van belang is, terwijl een ander — vanuit een meer optimistisch gezichtspunt — met evenveel recht op een grote betekenis kan wijzen.

Er zijn diverse redenen om met een vrij groot pessimisme over het slangarrangement te spreken. Het systeem als zodanig is immers een weke aangelegenheid. De zwakke stee zit voornamelijk in de interventie- en terugkoopregeling. Valuta's met een wisselkoersarrangement worden eerst dan constructief verbonden als bij dreigende overschrijding van de afgesproken margegrens — waardoor koerssteun nodig wordt — een zekere betalingsbalansdiscipline van het systeem uitgaat. Juist op dit punt schiet het EG-arrangement duidelijk te kort. Hier wreekt zich de wijziging in de motivering welke reeds werd besproken en waarbij het streven naar een economische en monetaire unie plaatsmaakte voor de praktische wens om de 9%-marge volgens het akkoord van Washington te halveren. Daarmee werd het slangarrangement gehaald uit de context van de monetaire integratie, zoals die in 1970/1971 was geprogrammeerd. Binnen die context zou de interventie verlopen via het Europese Monetair Fonds met een goed gebruik van de Europese reken-eenheid, hetgeen tot betalingsbalansdiscipline zou leiden. Men is daartoe niet overgegaan. Tot dusver is het handhaven van de afgesproken marges praktisch een bilaterale aangelegenheid tussen de centrale banken met de hoogst- en de laagst-gewaardeerde munt. Wanneer land A ter koerssteun de valuta van land B uit de markt moet nemen, is laatstgenoemde verplicht het desbetreffende bedrag terug te kopen aan het einde van de maand, welke volgt op die van de interventie.

Aanvankelijk moest die terugkoop plaatshebben met goud en deviezen volgens de verhouding waarin de centrale bank van het land met de zwakke munt deze aanhoudt. Hierin kwam al vlug een verzachting; de terugkoop geschiedt nu vrijwel geheel met dollars. Omdat in het algemeen er geen tekort aan dollars is, gaat van het systeem

praktisch geen betalingsbalansdiscipline uit. Tevens bevat de geschetste regeling een inconsequentie, in die zin dat gepoogd wordt de onderlinge wisselkoersen te stabiliseren op basis van een munt — i.c. de dollar — waartegenover men gemeenschappelijk is gaan zweven, omdat zij te zwak is om er individueel een vaste koers tegenover aan te houden.

Voorts vermagerde de slang omdat, ondanks de zwakke opzet van het systeem, diverse landen afhaakten. Reeds op 23 juni 1972 gingen Engeland en Ierland over tot een individueel zwevend pond; op 13 februari 1973 maakte Italië de koersvorming van de lire geheel vrij en 19 februari 1974 volgde Frankrijk dit voorbeeld. Dit land keerde echter terug op 10 juli 1975. Met dit alles is het de vraag — de pessimistische opmerkingen betreffende de „slang in de tunnel” samenvattende — of het arrangement voor de koersvorming in de praktijk inderdaad noemenswaardige betekenis heeft gehad.

Er zijn echter ook motieven om met enig optimisme over de lotgevallen van het EG-wisselkoerssysteem te spreken. Een ervaring, die al vlug na 19 maart 1973 werd opgedaan, houdt in dat geheel vrij zwevende valuta's onaanvaardbare consequenties kunnen hebben voor de verhouding van de nationale prijsniveaus, de internationale handel, de productie en de werkgelegenheid. Daardoor ontstond al snel behoefte aan enig herstel van de wisselkoersstabiliteit, waaraan met interventies werd voldaan. En met alle beperkingen die het slangarrangement wat betreft opzet en deelneming heeft, is het sinds 19 maart 1973 dan toch maar de enige internationale afspraak waarin nog iets van de gewenste stabiliteit is geregeld. Daardoor kreeg de valutaris slang een rol welke de echte slang sinds mensenheugenis heeft; zij werd een symbool. Reeds enkele jaren is zij de aanduiding van een gewenste stabiliteit welke verloren ging, maar die allerwege vraagt om een spoedig herstel 6). Vanuit dit gezichtspunt gaat het er niet zozeer om of tot dusver in de praktijk het slangarrangement de wisselkoersstabiliteit effectief heeft bevorderd; belangrijker is dat door de slang die stabiliteit als ideaal intact is gebleven.

Het lijkt gewenst om voor een realistische kijk op het slangarrangement aspecten van de pessimistische en de optimistische visie te verbinden. Inderdaad is de slang een oriëntatiepunt voor landen, die behoefte hebben aan herstel van wisselkoersstabiliteit. Dat blijkt uit de deelname van Noorwegen en Zweden, alsmede uit de belangstelling voor participatie vanuit Zwitserland en Oostenrijk. Het is uiteraard nog lang niet zeker dat deze landen toetreden. Maar wel is het zo, dat op de achtergrond reeds de kwestie speelt of het slangarrangement een specifieke EG-aangelegenheid zal blijven of niet. In het jongste jaarverslag van De Nederlandsche Bank is het arrangement beschouwd als een mogelijk begin voor een hervorming van het wereldstelsel, met name door toetreding van niet-EG-landen 7). In deze gedachtengang kruipt de slang over de grenzen van de Gemeenschap heen. Daar stemt niet iedereen zo maar mee in. Men gaat dikwijls pas iets echt waarderen bij een dreigend verlies. Dat schijnt bij de EG-partners met betrekking tot hun wisselkoerssysteem ook het geval te zijn. Minister Duisenberg verklaarde immers reeds dat Zwitserland toch niet meer dan een aspirant-partner kan worden.

Is de slang dan toch primair een EG-aangelegenheid? Historisch is dat inderdaad het geval, maar verder hebben de EG-partners aan hun wisselkoersarrangement in feite geen exclusieve betekenis gegeven. Het gaat immers niet verder dan de vaststelling van officiële aan- en verkoopkoersen, de „slang”-afpraak, alsmede een weke interventie- en terugkoopregeling. Dit alles is zó miniem, dat het ook voor

5) *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank*, 1972, blz. 18. Dezelfde spraakverwarring komt nog voor in: *Terugkeer van Frankrijk in de slang*, *ESB*, 3 september 1975.

6) Een scherpe analyse hiervan geeft W. Guth, *Brauchen wir eine neue Weltwährungsordnung?*, Alpbach, 1975.

7) *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank*, 1974, m.n. blz. 17.

nieuwe deelnemers moet gelden om enigszins zinvol over participatie te spreken. Daarom vereist een uitbreiding — „a widening” — van het systeem, indien daarbij een behoud van de specifieke betekenis ervan voor de EG op prijs wordt gesteld, dat binnen de Gemeenschap het slangarrangement nader wordt uitgewerkt in de richting van monetaire integratie. Daarmee zijn wij — andermaal min of meer ongemerkt — aangekomen bij het tweede onderwerp van deze paragraaf, oftewel bij het Europese Monetaire Fonds, want dat speelt bij een eventuele „deepening” een sleutelrol. Ook hieraan wijdden wij reeds een studie, zodat ook nu een samenvatting voldoende is 8).

Tijdens de EG-topconferentie, die werd gehouden op 19 en 20 oktober 1972 in Parijs werd besloten, dat het Fonds op plechtige wijze zou worden opgericht vóór 1 april daarop volgend. De oprichting vond plaats op 3 april, zonder al te grote plechtigheden. Belangrijker evenwel is in hoeverre tijdens de voorbereiding reeds een enigszins afgeronde gedachtenvorming had plaatsgehad omtrent de functie van het Fonds binnen het kader van de monetaire integratie. In dit verband gaat de aandacht uit naar het voorstel van de Europese Commissie dat met concept-statuten op 24 januari 1973 bij de Ministerraad werd ingediend. Het voorstel, dat betrekking had op het Fonds in de beginfase, hield in dat het nieuwe instituut bij oprichting de volgende taken zou krijgen.

- Het beheer van het eerste mechanisme voor monetaire samenwerking dat op 8 december 1969 door een overeenkomst tussen de presidenten van de centrale banken tot stand kwam. De strekking hiervan is dat de EG-lidstaten een bedrag ter grootte van \$ 2 mrd. ter beschikking stellen voor het opvangen van acute betalingsbalansproblemen. Op 8 januari 1973 sloten Engeland, Ierland en Denemarken zich bij deze regeling aan.
- Werkzaamheden in verband met het EG-wisselkoerssysteem. Het Fonds zou moeten zorgdragen voor het overleg dat nodig is voor het goed functioneren van het systeem, de saldi die het resultaat van de interventies ter handhaving van de „slang in de tunnel” multilateraal berekenen en de verrekening van deze saldi met gebruik van de Europese rekeneenheid verzorgen.

Het is opvallend dat geen voorstellen werden gedaan omtrent de wijze waarop deze taken — in het bijzonder die in verband met het EG-wisselkoerssysteem — in concreto uitgevoerd zouden worden. Daardoor ontbrak van meet af aan een goede gedachtenvorming omtrent de plaats van het Fonds in het integratieproces.

In beginsel heeft het Fonds als schakel in het proces van monetaire toenadering, zoals zich dat in West-Europa voltrekt, een tweeledige betekenis. Op de eerste plaats kan het een juiste afronding worden van het EG-wisselkoerssysteem; ten tweede moge het een begin vormen van een West-europese centrale bank. Uiteraard zal voorlopig de klemtoon liggen op het eerstgenoemde aspect. De gedachtenvorming omtrent het Fonds wat betreft zijn taak met betrekking tot de „slang in de tunnel” laat evenwel veel te wensen over. Dat blijkt reeds uit de regeling van de uitvoering der werkzaamheden. Het Fonds is bedoeld als een monetair instituut van de Gemeenschap; daarom dienen bij voorkeur zijn werkzaamheden binnen de EG te worden gedaan. Het is dan ook merkwaardig dat volgens het instellingsbesluit de taakuitvoering aan een agent kan worden opgedragen, waarbij kennelijk aan de Bank voor Internationale Betalingen in Bazel is gedacht. Dat is bezwaarlijk om twee redenen.

Op de eerste plaats dient een centrale-bank-in-woording voor de Gemeenschap de jure en de facto binnen de EG gevestigd te zijn. Ten tweede is de BIB conform haar statuten en werkwijze een orgaan voor samenwerking tussen de centrale banken, waarbij de autonomie van deze niet wordt begraaf, maar juist wordt onderstreept.

Voorts blijkt de zwakke opzet van het Fonds uit de lei-

ding. Het instituut wordt geleid door een Raad van Bestuur, bestaande uit het comité van gouverneurs der centrale banken en een vertegenwoordiger van Luxemburg. De algemene beleidslijnen worden vastgesteld door de Ministerraad. Voorts neemt een lid van de Commissie „deel aan de besprekingen van de Raad van Bestuur”. Hierbij passen twee opmerkingen. Ten eerste is „het supranationale element” wel erg zwak vertegenwoordigd. Het is op zijn minst wenselijk dat een Commissielid volwaardig lid is van de Raad van Bestuur. Ten tweede is het gewenst — vooral met het oog op de verdere ontwikkeling van het Fonds — om een „Raad van Toezicht” te vormen waarin beoefenaars van de monetaire wetenschap en vertegenwoordigers van het particuliere bankwezen zitting hebben.

De derde opmerking heeft betrekking op de Europese rekeneenheid. Binnen de Europese Betalingsunie werd reeds gebruik gemaakt van zo'n eenheid met een fictieve waarde van 0,88867 gram fijn goud. Na opheffing van de EBU is die rekeneenheid blijven voortbestaan, o.a. als basis voor de vaststelling van agrarische prijzen binnen de Gemeenschap, bij de financiering van de Europese Investeringsbank en voor de opstelling van Gemeenschapsbegrotingen. Met dit alles heeft de Europese rekeneenheid een zekere bekendheid en aanvaarding gekregen, waardoor het voor de hand ligt dat zij ook voor het Fonds zou gelden. Hierbij dient een waardeverhouding tussen de rekeneenheid en de nationale munten te worden vastgesteld. Destijds kon dit gebeuren op basis van de goudwaarden, die voor de desbetreffende munten bij het Internationale Monetaire Fonds waren opgegeven. In feite is, weliswaar met diverse variaties, deze gedragslijn gevolgd. Daarbij rees de vraag hoe een verandering in de waardeverhouding door re- of devaluatie moest worden verwerkt. In feite is dit een eenvoudige zaak. Gesteld dat alle nationale valuta's in goudwaarde devalueerden met 10%, dan werden deze stuk voor stuk 10% minder waard tegenover de rekeneenheid. Merwaardigerwijs is hiervan een probleem gemaakt met het openstellen van de mogelijkheid om de aangeduide waardevermindering gepaard te laten gaan met een devaluatie van de rekeneenheid.

Zo'n werkwijze is echter geheel overbodig, want de desbetreffende waardevermindering is monetair in het geheel niet van belang. Voorts is zij ongewenst, want het een en ander leidt tot verschillende rekeneenheden in de loop van de tijd. Zolang echter een geldeenheid slechts dienst doet als rekeneenheid — dus zuiver als instrument om te meten — is het veranderen ervan onjuist als het verkorten of verlengen van de meter in de loop van de tijd. Tot slot was de voorgestelde waardeverandering van de rekeneenheid onjuist. De veronderstelde noodzaak ertoe spruit voort — als we even de gedachtengang beperken tot bovenomschreven voorbeeld — uit een devaluatie van de nationale munten. Het is dan ook het meest voor de hand liggend om hierin de gewijzigde waardeverhouding tot uitdrukking te brengen. Intussen behoort dit alles, na het vervallen van de vaste goudprijs, tot het verleden. Op welke wijze nu de Europese rekeneenheid moet worden beoordeeld met betrekking tot de monetaire integratie is een thema voor de slotparagraaf.

Ten vierde en tot slot gaat de aandacht naar de verrekening van de interventiebedragen via het Fonds. Deze vindt reeds plaats en het uitgangspunt daarbij is dat elke centrale bank een rekening bij het Fonds aanhoudt die luidt in rekeneenheden. Het land dat de zwakke valuta heeft aangekocht, draagt het ontvangen bedrag over aan het Fonds en ontvangt in ruil daarvoor een vergroting van zijn rekeneenhedentegoed. Het land met de zwakke valuta koopt het desbetreffende bedrag terug; dit heeft een daling van het tegoed tengevolge. Opdat van het EG-wisselkoerssysteem een autonome betalingsbalansdiscipline zal uitgaan, is een stringente regeling nodig van dit tegoed, alsmede wat betreft de

8) Vgl. onze studie: Europees fonds voor monetaire samenwerking. *Bank- en Effectenbedrijf*, maart, april en mei 1973.

wijziging ervan. Hier komt de rol van het Fonds als schakel in het monetaire integratieproces vrij scherp naar voren.

Wanneer het Fonds zal zijn uitgegroeid tot de centrale bank van de Gemeenschap hebben de nationale centrale banken een zekere afhankelijkheidspositie. Algemeen gesproken gaat het erom dat een bank in de situatie kan komen te moeten uitbetalen in een geldvorm die zij zelf niet schept. Door de te geringe betalingsbalansdiscipline, welke inherent is aan de weke terugkoopregeling, bestaat deze afhankelijkheid op Gemeenschapsniveau in onvoldoende mate. Een verbetering is mogelijk en nodig door het terugkopen van interventiebedragen op een juiste wijze via het Fonds te laten verlopen.

Momenteel fungeert het Fonds slechts — eigenlijk volkomen overbodig — als verrekeningsinstituut, vergelijkbaar met de Europese Betalingsunie toen deze werd opgeheven. Dit spruit voort uit de omstandigheid dat aan het gebruik van de Europese rekeneenheid binnen het wisselkoerssysteem bij de verrekening geen grenzen zijn gesteld. In feite vindt terugkoop plaats op bilaterale basis; slechts is een administratieve omweg via het Fonds voorgeschreven. Dit alles maakt de monetaire integratie zoals zij tot nu is bedreven ongeloofwaardig. Het is immers duidelijk dat voor het bereiken van betalingsbalansdiscipline, wisselkoersstabiliteit en daadwerkelijke monetaire eenwording een strikte regeling van het rekeneenhedentegoed noodzakelijk is. Tot nu toe is echter geen voorstel in die richting gedaan.

Hier raken wij een tekort in de monetaire integratie dat tot nu toe al te veelvuldig over het hoofd is gezien. De geringe voortgang op de weg naar de unie wordt doorgaans toegeschreven aan de dollar- en de oliecrisis, respectievelijk aan een gebrek aan politieke wil. Uiteraard schuilt hierin veel waarheid. Maar het is tevens zo dat wat tot nu toe is gedaan eenvoudig vanuit praktisch gezichtspunt te weinig is doordacht. Dat is vooral met betrekking tot het Fonds het geval. Nogal nadrukkelijk werd immers gezegd dat het Fonds de centrale bank van de Gemeenschap zal worden, zonder dat daarbij in voldoende mate werd voorzien in datgene wat nu nodig is. Op die manier komt men er natuurlijk nooit.

Programma

Na de inventarisatie van de praktische ervaringen met het EG-wisselkoerssysteem en het Europese Monetaire Fonds is het gewenst na te gaan, mede in het licht van de reflectie waarmee deze beschouwing werd geopend, wat in de naaste toekomst met betrekking tot de „slang in de tunnel” en het Fonds voor een constructieve monetaire eenwording gewenst is. Dit thema — dat nu aan de orde is — kan worden uitgewerkt als een programma met vijf punten.

1. De economische en monetaire unie is een „long-run”-doelstelling; de datum waarop zij gerealiseerd kan worden ligt vooralsnog buiten de tijd van de concrete programmering. Wat de korte termijn betreft, is er behoefte aan een praktisch, doelgericht programma met een globale afstemming op „the aims on the long run”. Deze gedachte is nog lang geen gemeengoed. Zo is het Spierenburg-rapport vanuit een andere optiek geschreven⁹⁾. Daarin is wel een concreet programma ter verwezenlijking van de unie in een reeks van jaren voorgesteld. Ervan uitgaande dat het Verdrag ter realisering van de unie tot stand komt in 1980, kan alsdan — aldus het rapport-Spienburg — een voorbereidingsfase beginnen van twee jaar. Vervolgens treedt een voorunie in werking die maximaal vier jaar zal duren; daarna kan binnen vier jaar de muntunie volledig werkelijkheid worden. We leven dan in 1990. Dit schema bevat het tintelend-utopische van het denken in een verre toekomst. Dat is nuttig en nodig. Maar het is even belangrijk nuchter en praktisch te overwegen wat morgen gedaan moet worden, want anders blijft te veel de nadruk op de verwerkelijking van

„grote doelstellingen”. Dan ontsnapt aan de aandacht dat integratie van gemengde volkshuishoudingen — speciaal nu in West-Europa — praktisch zinvol en nodig is, hetgeen in vrij hoge mate richtinggevend kan zijn voor het concrete programma. Het is te hopen dat omtrent deze fundamentele strekking van het integratieproces een grotere eenheid van denken zal komen.

2. Voorts gaat het om de toekomstige rol van het EG-wisselkoersarrangement, want deze is voor een goed deel bepalend voor het zojuist besproken programma. Nu komt de vraag terug of het desbetreffende systeem geschikt is voor „widening” — in die zin dat de aard van het stelsel deelneming van vele landen toelaat — oftewel zich meer leent voor „deepening”, met als gevolg dat het overwegend een Gemeenschapsaangelegenheid blijft als basis voor een verdere vormgeving van de monetaire integratie. Voor het antwoord hierop is een typerend verschil tussen het Bretton-Woodsstelsel en het EG-wisselkoerssysteem instructief. In het eerste geval was de dollar de *n^{de}*-valuta, waartegenover andere landen een pari-, resp. spilkoers aannamen. Elk land was verplicht de afspraken bandbreedte en een hoge graad van convertibiliteit te handhaven, hetgeen zo nodig hoofdzakelijk geschiedde met interventies in dollars. Dit was alles in hoge mate een nationaal-individuele aangelegenheid, vooral vanwege de omstandigheid dat de desbetreffende interventies vrijwel geen invloed hadden op de Amerikaanse geldmarkt. Uiteraard hadden de- en revaluaties wel een zeker internationaal effect; niettemin waren ook deze gebeurtenissen overwegend van individueel-nationale aard. Vergeleken hiermee heeft het EG-wisselkoerssysteem een andere strekking. Zoals reeds gezegd, worden daarbij de afgesproken koersen met name gehandhaafd op basis van bilaterale interventies. Dit betekent op zich reeds een vergrote internationale afhankelijkheid vergeleken met het Bretton-Woodsstelsel. Niet alleen echter het interventiesysteem is in dit verband van belang. De praktische ervaring met het EG-wisselkoerssysteem leerde al vlug dat in het verlengde van een gezamenlijke interventie de noodzaak ligt tot coördinatie van het discontobeleid. Deze wordt dan ook in praktijk gebracht. Het is waarschijnlijk erg moeilijk om zo'n coördinatie door te voeren op grote schaal; bijgevolg ligt een omvangrijke „widening” van het systeem niet voor de hand. Deze conclusie wordt nog versterkt als men rekening houdt met andere vormen van monetair beleid. De strekking daarvan is verschillend hetgeen blijkt uit een vergelijking van de directe en de indirecte kredietrestrictie. In het eerste geval wordt de groei van bepaalde bankbalansposten procentueel in de loop van de tijd gelimiteerd, hetgeen vrijwel geen invloed heeft op het intrestniveau. In de tweede situatie worden bepaalde balansverhoudingen geformuleerd, die de banken in acht moeten nemen. Dit zal leiden tot een verscherpte concurrentie om de toevertrouwde gelden, hetgeen een renteverhogend effect zal hebben. Gelet op dit verschil behoeft het geenszins te worden uitgesloten dat in een later stadium op praktische gronden een behoefte ontstaat om, na de coördinatie van het discontobeleid, ook andere vormen van monetair beleid te harmoniseren. Daaruit zou dan nog nadrukkelijk blijken dat het EG-wisselkoerssysteem zich primair leent voor „deepening”.

3. Vervolgens rijst de vraag hoe deze „deepening” kan worden gerealiseerd. Het voorgaande bevat daartoe reeds een vingerwijzing; het is gewenst het Fonds zó bij het wisselkoerssysteem in te schakelen dat impliciet een zekere betalingsbalansdiscipline wordt verkregen. Dat is mogelijk door een stringente regeling van het rekeneenhedentegoed. De bedoeling hiervan is dat — los van de algemene reservepositie van een bepaald land — de verrekening uit hoofde van de interventies steeds via het Fonds plaatsheeft met gebruikmaking van Europese rekeneenheden. Daarbij is dus

9) Rapport van de Adviescommissie Europese Unie, aangeboden aan de minister van Buitenlandse Zaken op 1 mei 1975.

de mate waarin een land over rekeneenheden kan beschikken apart geregeld, met een intern evenwicht voor de gehele Gemeenschap als algemeen richtsnoer. Het is nu mogelijk om drie aangelegenheden, welke tot dusver nogal een separaat bestaan leiden in een harmonisch verband te brengen. Het gaat daarbij om de pooling van de reserves, de kapitaalvoorziening van het Fonds en de mogelijkheid om in het wisselkoersstelsel een kredietfaciliteit in te bouwen, o.a. met behulp van het eerste mechanisme voor monetaire samenwerking. Een nadere uitwerking hiervan overschrijdt de grenzen van deze beschouwing. Wel moge nog worden gewezen op twee uitgangspunten, welke een basis vormen van het voorgaande. Het eerste daarvan houdt in dat het gemeenschappelijke zweven superieur is vergeleken met individuele floating, omdat in het eerste geval een relatief hogere graad van monetaire stabiliteit wordt bereikt. Ten tweede zal de stabiliteit binnen de Gemeenschap worden nagestreefd op basis van evenwichtige verhoudingen binnen de lidstaten. Het is immers niet mogelijk om een internationale monetaire stabiliteit te funderen op interne onevenwichtigheden. Met het oog hierop is een zelfstandig wisselkoersbeleid van het Europese Monetaire Fonds ter correctie van nationale evenwichtigheden vooralsnog ongewenst.

4. Na de opheffing van de vaste goudprijs lijkt het gewenst — zo niet strikt nodig — om de definitie van de Europese rekeneenheid te herzien. Daarbij zal een bepaalde relatie met niet-EG-valuta's, zoals die tot dusver via het goud bestond, komen te vervallen. Het gaat er dan om dat de rekeneenheid uitsluitend een waardeverhouding tussen Gemeenschapswaluta's aangeeft, terwijl zij tevens wordt gebruikt bij de terugkoop van interventiebedragen. Het ligt nu wel het meest voor de hand de Europese rekeneenheid te definiëren op basis van een „basketformule”. Daarbij zijn in beginsel dezelfde problemen aan de orde als voor enige tijd bij de nieuwe omschrijving van de speciale trekingsrechten, waarbij het speciaal ging om het gewicht van elke munt in de korf. Men mag verwachten dat hiervoor een praktische en aanvaardbare regeling kan worden getroffen. Evenwel rijst hierbij een beginselvraagstuk met betrekking tot de rol van individueel-zwevende valuta's. Deze bevatten de kiem van een controverse. Enerzijds aanvaarden

de autoriteiten, die hun valuta's vrij laten zweven geen internationale monetaire verantwoordelijkheid; dat is een gegeven. Anderzijds echter heeft de Europese rekeneenheid een internationaal-monetaire functie bij uitstek. Zodoende rijst de vraag of voor individueel-zwevende munten wel een plaats in de „basket” moet worden gereserveerd. Het terzijde laten van deze munten bij de waardeberekening van de Europese rekeneenheid zou een normale consequentie zijn van het beginsel dat EG-valuta's normaliter participeren in het slang-arrangement 10).

5. Met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van het Europese Monetaire Fonds moge nog één aspect worden genoemd dat tot nu toe vrijwel geheel over het hoofd is gezien; dit omvat de mogelijke rol van het desbetreffende instituut tegenover niet-EG-landen. Als het Fonds wordt uitgerust met juiste taken en bevoegdheden zoals reeds omschreven, kan het waarschijnlijk een positieve rol gaan spelen bij een zekere uitbreiding van het EG-wisselkoersstelsel tot buiten de Gemeenschap. Wanneer voorafgaand is vastgesteld dat dit systeem zich primair leent voor „deepening” betekent dat uiteraard niet dat elke „widening” is uitgesloten. Daarbij is er veel voor te zeggen om de EG als eenheid te laten optreden met een rekeneenheidskoers tegenover de participerende landen van buiten de Gemeenschap. Tot slot zouden van EG-zijde de interventies, plus de uitvoering van de terugkoopregelingen via het Fonds kunnen verlopen.

Het is nu eenmaal zo dat wij geen hypothetisch-ideale monetaire orde meer hebben zoals tijdens de gouden standaard. Daardoor worden wij geconfronteerd met de noodzaak om inventief — realistisch en vernieuwend tegelijkertijd — het monetaire bestel aan te passen. De EG biedt daartoe mogelijkheden, maar zij moeten dan ook wel worden benut.

C. J. Rijnvos

10) Vergelijk voor een nadere bespreking van dit onderwerp onze beschouwing, Europese rekeneenheid en „Europa”, *ESB*, 3 december 1975.

ESB

Ingezonden

Is er nog een uitweg uit de vad-perikelen?

Met waardering volgde ik de pogingen van Dr. F. L. G. Slooff in *ESB* van 17 december 1975 om nog wegen naar een constructieve oplossing te vinden. Het wezenlijke probleem is natuurlijk, dat het bedrijfsleven bij elkaar geen overwinst in Nederland maakt, en dat de vooruitzichten daarvoor somber zijn.

Het lijkt mij juist met Dr. Slooff de vad-plannen, zoals in Frankrijk, te beperken tot ondernemingen met meer dan 100 werknemers. Want als de rechtsgrond zou berusten op „samenwerkingsverband tussen kapitaal en arbeid” zouden ondernemingen met weinig of geen personeel buiten de vad moeten vallen.

Dan wordt de totale opbrengst van de vad natuurlijk veel minder.

„In Frankrijk is de primaire beloning (van het eigen vermogen) op 5% gesteld. Dit zou voor Nederland bij een waardering op actuele waarde eveneens verdedigbaar zijn”, schrijft Slooff. In Frankrijk is die waarderingsmethode niet toegestaan. Iedereen is het daarover eens, dat die 5% veel te laag is, maar als de primaire beloning tot een realistisch percentage zou worden opgetrokken, blijft er haast geen „participation” over.

Nu zijn in Frankrijk, en waarschijnlijk ook in Nederland, in het bijzonder de

handelsondernemingen en de financiële en verzekeringsbedrijven het hoofdobject van de „participation”, omdat dat nog de rendabelste sectoren van het bedrijfsleven zijn. Uiteraard behoren de vad-criteria in de eerste plaats betrekking te hebben op de levensomstandigheden van de belangrijkste contribuabelen. Hoe zou Slooff op dergelijke ondernemingen waardering op actuele waarde willen uitwerken?

Slooff gevoelt voor een zeer langdurige blokkering. Nu hebben in Frankrijk vele werknemers aanzienlijke verliezen door blokkering geleden. De „participation” van 1968 werd na 5 jaren vrij onlangs gedeblokkeerd. Voor zover die winstaanden in aandelen en/of obligaties waren belegd, waren daarop flinke koersverliezen geleden. Bij de eindafrekening kregen werknemers soms nog minder franken in handen, dan de onderneming voor hen had uitgekeerd. En de koopkracht van die franken was ook nog flink geschrompeld. Is dit niet een voorbeeld, hoe blokkering de personeelsleden flink kan benadelen? Hoe langer de blokkeringstijd, des te meer kan de koopkracht van het winstaandeel eroderen.

Slooff suggereert eigen vad-oplossingen naar Frans model. Is het niet juist, dat de Franse vakbonden in hoofdzaak tegenstanders van dat Gaullistische experiment zijn? Het komt nagenoeg voor 100% ten laste van de Franse schatkist. Ten eerste mag de onderneming al 150% van het „participation”-bedrag aftrekken van de met 50% belaste vennootschapswinst. Ten tweede zijn de uitkeringen, en ten derde de beleggingsinkomsten daarop tijdens de blokkering, van inkomstenbelasting vrijgesteld. Als wij gemakshalve veronderstellen dat de gemiddelde inkomstenbelasting op de top van de inkomens der werknemers 25% zou bedragen, zou de staat aan belastinginkomsten 100% offeren van heel toevallig over vele werknemers gedifferentieerd verdeelde uitkeringen. Is dat niet uiterst onzindelijk als besteding van algemene belastingmiddelen?

Ten slotte heeft Slooff de fantastisch hoge administratieve kosten van het Franse systeem in aanmerking genomen? Terwijl kleine bedragen al meteen worden uitbetaald, en vele werknemers vroegde deblokking krijgen wegens huwelijk, pensionering, ontslag, overlijden enz., kan het juiste individuele „participation”-bedrag pas worden vastgesteld als de fiscale winst definitief is vastgesteld; en dat duurt dikwijls ook wel 5 jaren of meer. Tussen directies en ondernemingen komen ook conflicten voor over de jaarrekening, en dan komen er ook nog contra-accountants in het geweer tegen de accountants der onderneming.

De Franse ervaringen zijn bepaald niet aanmoedigend. In die richting een uitweg zoeken, biedt ook niet veel hoop. En in geen geval voor bezitsspreiding, want daarvoor zet dat systeem ten eerste te weinig zoden aan de dijk en blijven te veel werknemers in de nieten vallen.

F. W. C. Blom

Naschrift

Naar aanleiding van mijn beschouwingen over vad in *ESB* van 17 december jl. heeft Dr. F. W. C. Blom in het voorgaande ingezonden stuk nog een aantal bezwaren tegen vad opgesomd. Die bezwaren onderschrijf ik grotendeels als wordt gedacht aan het ook door mij afgewezen mengstelsel voor de vad uit de *Interim-nota inkomensbeleid* van de Nederlandse regering. Zij gelden ten dele ook voor de oplossing, waarvoor in Frankrijk is gekozen. Zij slaan echter slechts in geringe mate op mijn eigen voorstellen. Voorstellen die in een aantal opzichten van het Franse systeem afwijken en die niet meer zijn dan een poging om tot een uitvoerbaar en haalbaar compromis te komen, dat niet altijd geheel strookt met wat ik persoonlijk de beste oplossing vind.

Ik onderschrijf natuurlijk de uitspraak van Dr. Blom, dat er in 1975 in Nederland niet veel overwinst zal zijn gemaakt, maar ik deel niet zijn sombere verwachtingen voor volgende jaren. Zelfs een geringere economische groei behoeft nog niet automatisch tot geringere winsten per aandeel of per werknemer te leiden; zeker niet na de sanering, die vele ondernemingen tijdens de achter ons liggende depressie hebben ondergaan. *Ondernemingsgewijze* vad zou daarenboven gunstig kunnen uitwerken op de winstcapaciteit en looninflatie kunnen afremmen.

Ik ken evenmin als Blom de toekomstige winstontwikkeling, maar wanneer slechts wordt uitgegaan van een herstel tot het peil van vóór de depressie dan moet een ondernemingsgewijze vad, aangevuld door investeringsloos waar vad op te grote uitvoeringsproblemen stuit, toch wel wat zoden aan de dijk kunnen zetten. Helaas zijn niet voldoende gegevens beschikbaar om dit goed te onderbouwen. Ook de *Interim-nota inkomensbeleid* geeft geen materiaal dat veel houvast biedt. Aanwijzingen voor meer mogelijkheden dan Blom ziet, lijken mij, dat de besparingen bij de ondernemingen met rechtspersoonlijkheid volgens de *Nationale rekeningen* in 1973, na afschrijving op vervangingswaarde, maar zonder rekening te houden met de financiering met vreemde middelen, ca. f. 6,5 mrd. beliepen. Nu behoeven enerzijds alle besparingen geen „overwinst” te zijn, maar anderzijds zal er ook „overwinst” als dividend zijn uitgekeerd en deelde het personeel al voor ca. f. 500 mln. in de winst. Indien de werknemers over een winst als in 1973 de helft van de overwinst zouden ontvangen, zou er gemiddeld voor de betrokken 2 mln. werknemers toch wel een behoorlijk bedrag per hoofd — f. 1000? — beschikbaar kunnen komen. In Frankrijk werd, ondanks de tegenwerking van een machtig (communistisch georiënteerd) gedeelte van de vakbeweging, in 1968 frs. 353, in 1969 frs. 447, in 1970 frs. 499 en in 1971 frs. 623 gemiddeld per deelnemende werknemer aan vad toegekend 1). De overige besparingen van de gezinshuishoudingen hier te lande, ca. f. 6,5 mrd. in 1973 en waarschijnlijk voor 70 à 80% van zelfstandigen, wekken de indruk, dat daar ook nog wel ruimte zou zijn geweest voor een redelijk investeringsloos. Per werknemer zullen zich inderdaad verschillen gaan voordoen, doch onze produktiewijze geeft nu eenmaal afwijkende winsten en afwijkende winstparten, zowel voor daarin ondernemingsgewijs delende personeelsleden als voor aandeelhouders. Dit is inherent aan het stelsel en wordt nog versterkt bij hollende inflatie.

De waardering op actuele waarde levert ongetwijfeld heel wat problemen op. Bij een collectieve vad kan dit tot eindeloze twisten en ontwijkingspogingen leiden. Ook het gebruik van de fis-

cale winst, zoals in Frankrijk, geeft veel problemen. De praktijk wijst echter uit, dat bij een ondernemingsgewijze winstdeling, die van de commerciële resultatenrekening uitgaat en waarbij in overleg met een accountant zo goed mogelijk de bedrijfseconomische resultaten zijn benaderd, de moeilijkheden erg meevallen. Of kan Blom inderdaad aantonen, dat zich hier te lande voortdurend conflicten tussen verschillende groepen winstgerechtigden voordoen: aandeelhouders, bestuurders en de 350.000 à 400.000 deelnemers aan de ruim 650 al bestaande statutaire winstdelingsregelingen voor werknemers?

Ik kan evenmin als Blom instemmen met de overdreven fiscale voordelen, die in Frankrijk aan de vad zijn gekoppeld, terwijl de wijze van toepassing, ofschoon beter dan in de *Interimnota inkomensbeleid* is voorgesteld, nog wel voor verbetering vatbaar is.

Ten slotte vind ik blokkering ook geen prettige maatregel, maar daar zal voorlopig helaas niet aan zijn te ontkomen, als wij werkelijk tot blijvende bezitsspreiding willen komen en de besparingen intact willen houden. Wat de blokkeringstermijn betreft, heb ik mij aangesloten bij de reeds bestaande wetgeving inzake de bezitsvorming en bij de regeringsvoorstellen in de *Interimnota inkomensbeleid*.

F. L. G. Slooff

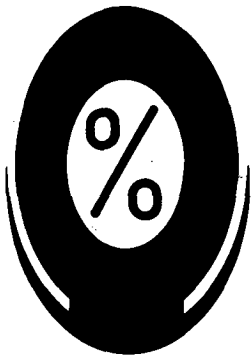
1) Vermeld door Drs. D. M. van Bosse in *Vad ter sprake*, SMO-uitgave, Scheveningen, 1975, blz. 120.

ESB

Mededeling

Europese research

Op het Europees Universitair Instituut te Florence bestaat vanaf september 1976 de mogelijkheid tot het verrichten van postdoctoraal onderzoek in vier studierichtingen: geschiedenis, recht, politieke en sociale wetenschappen. Deelnemers zullen twee jaar aan het instituut verbonden blijven en hun studie met een promotie afsluiten. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen stelt enige studiebeurzen voor de Nederlandse deelnemers ter beschikking. Inlichtingen: Academisch Raad t.a.v. Drs. G. O. Junge, Javastraat 36, Den Haag of Europees Universitair Instituut, Badia Fiesolana, 50016 San Domenico di Fiesole (Florence), Italië.

De commerciële bedrijfseconomie

Inleiding (III)

PROF. DR. A. BOSMAN

1. Inleiding

In inleiding (II) hebben we een overzicht gegeven van de wijze waarop onze beschouwingen over de bedrijfseconomie in dit weekblad zijn gestructureerd 1). Na de artikelen over de functie productie, in de vorm van uiteenzettingen over de globale- en de detailproductieplanning, vervolgen we de reeks met een aantal artikelen over de functie marketing. We zullen in dit artikel deze reeks inleiden met een aantal opmerkingen van algemene aard, die van belang zijn voor een juist begrip van de keuze over de opbouw en de inhoud van de volgende artikelen 2). In par. 2 bespreken we daartoe de relatie tussen enerzijds de functie marketing en anderzijds de inhoud van het vak marketing. Daarbij zal speciaal aandacht worden besteed aan de plaats van het vak marketing binnen de bedrijfseconomie. In par. 3 zullen we de opbouw van dit onderdeel van de reeks behandelen. In par. 4 ten slotte komen we nogmaals terug op het centrale punt voor de opbouw van deze reeks, nl. het onderscheid tussen globale- en detailplanningsprocedures 1).

2. Marketing en commerciële bedrijfseconomie

We zullen in deze paragraaf ingaan op de inhoud van het vak marketing. Daartoe zullen we eerst een kort historisch overzicht geven, om vervolgens de situatie op dit moment te schetsen. We beëindigen deze paragraaf met het weergeven van ons standpunt t.a.v. het betrokken vakgebied.

De bakermat van het vak marketing ligt ongetwijfeld in de Verenigde Staten. In navolging van Bartels maken we een onderscheid tussen „marketing as an *idea*” and not simply as an *activity*. Until the *idea* was conceived to which the term marketing was applied, the simple activity had been called only 'trade', 'distribution', or 'exchange'” 3). In de periode 1920-1950 vindt er een ontwikkeling plaats waarvan het resultaat werd omschreven als marketingtheorie. Deze „theorie” omvatte voor-

namelijk de uitbouw van bepaalde activiteiten die het toepassingsgebied gemeen hadden of waarbij bepaalde methoden werden gebruikt om voor de problemen in dat toepassingsgebied een oplossing te vinden. Zoals Wroe Alderson en R. Cox in 1948 schreven:

„Students of marketing thus far have reaped from their efforts remarkably small harvests of accurate, comprehensive, and significant generalizations. Marketing literature offers its readers very few true and important 'principles' or 'theories'. . . . . Existing theories fail to satisfy students because they do not account for or take into consideration all of the relevant observed facts. In essence, this is today's situation in the study of marketing” 4).

Na 1950, waarbij de ontwikkeling in de periode 1940-1950 door omstandigheden direct verband houdende met de tweede wereldoorlog en de gevolgen daarvan, wordt aangenomen, dat marketing als „*idea*” of als theorie in de Verenigde Staten inhoud heeft gekregen.

De ontwikkeling in Europa is duidelijk een afgeleide van die in de VS, zij het dat die ontwikkeling in het merendeel van de Europese landen heeft plaatsgevonden met een al of niet grote vertraging. Bepaalde activiteiten, verband houdende met het vak marketing, werden in Nederland o.a. bedreven in het onderdeel externe organisatie van de bedrijfseconomie. Het vak marketing werd in de jaren zestig facultatief opgenomen in de economische faculteiten van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs in Nederland. In enkele van deze instellingen is het vak nu een verplicht onderdeel van de basisopleiding in de bedrijfseconomie. Naast de universitaire opleidingen wordt het vak marketing gedoceerd in het kader van de HBO-opleiding en door enkele particuliere instellingen. Het HBO kent in de HEAO-opleiding een tweejarige specialisatie onder de naam commerciële economie. In de sfeer van de particuliere opleidingen volstaan we met het noemen van de opleidingen voor het door het Nederlands Instituut voor Marketing (NIMA) ingestelde examens, die in de „wandeling” de NIMA A, B en C opleidingen worden genoemd.

Men kan de vraag stellen naar de inhoud van marketing als „*idea*” of als theorie. Om die vraag te beantwoorden moet in eerste aanleg een onderscheid worden gemaakt naar marketing in enge zin en in ruime zin. Onder *marketing in enge zin* verstaan we die theorie (of dat onderdeel van een theorie), die zich bezighoudt met de problemen binnen een organisatie die ontstaan door de regulering van de uitgaande goederenstroom door middel van de marktinstrumenten. Marketing in enge zin wordt bedreven vanuit het oogpunt van de organisatie als economisch subject. Daarmee bedoelen we een analyse van het handelen van organisaties vanuit het gezichtspunt van de allocatie van schaarse, alternatief aanwendbare middelen. Onze definitie van marketing in enge zin wijkt af van vele andere. In vele van die definities wordt gesproken over de regulering van in- en uitgaande goederenstromen 5). Wij zijn van mening, zie ook de beschouwing in par. 4, dat de regulering van de ingaande goederenstroom een probleem is dat niet *alleen* de functie marketing regardeert, maar een probleem waarbij twee of meer functies moeten samenwerken om een oplossing te vinden 6).

Onder de *marketing in ruime zin* verstaan we de theorie (of het onderdeel van een theorie) die zich bezighoudt met de bestudering van de maatschap-

1) *ESB*, 14 augustus 1974.

2) Een uitvoeriger uiteenzetting van de onderwerpen die in de artikelen van dit onderdeel van de reeks worden aangesneden, vindt men in: A. Bosman en J. C. Reuyl (red.), *Moderne marketing*, H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1975.

3) R. Bartels, *Marketing theory and meta-theory*, Homewood, Richard D. Irwin, Inc., 1970, blz. 33.

4) R. Bartels, t.a.p., blz. 51.

5) Zie bijv. het in Nederland bekende boek van P. J. Verdoorn, *Het commerciële beleid bij verkoop en inkoop*, H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1971.

6) In de voorafgaande artikelen in deze reeks is uitvoerig aandacht besteed aan de problemen die ontstaan bij de „vertaling” van de vraag naar eindproducten naar de afgeleide vraag naar halffabrikaten en grondstoffen; zie voor een samenvatting, *ESB*, 26 november 1975.

pelijke gevolgen van het handelen van organisaties, voor zover die verband houden met de marketing in enge zin. Marketing in enge zin is gedefinieerd uitgaande van de problemen rond de functie marketing zoals die binnen organisaties wordt onderscheiden. Marketing in ruime zin houdt zich bezig met de maatschappelijke consequenties van het handelen van de functie marketing. Ter voorkoming van misverstanden wijzen wij erop dat marketing in ruime zin zich bezighoudt met de bestudering van problemen niet vanuit het gezichtspunt van de organisatie, maar vanuit dat van de maatschappij. Nu is de term „maatschappij” niet gedefinieerd. Er zijn verscheidene definities mogelijk. Eén is die van de maatschappij gezien vanuit het gezichtspunt van de allocatie van schaarse, alternatief aanwendbare middelen. Wij zouden dit het economisch-maatschappelijke gezichtspunt willen noemen. Zou men dit gezichtspunt in ruime zin kunnen worden beschouwd als een onderdeel van de algemene, macro-economie 7).

Uiteraard kan men maatschappelijk ruimer definiëren. Men kan denken aan een interdisciplinaire benadering, waarbij door combinatie van gezichtspunten van verschillende wetenschappen, bijv. economie en sociologie, een andere wijze van beschouwen van de problematiek wordt gedefinieerd. Wij achten een dergelijke benadering van deze problematiek van fundamenteel belang. Zij heeft naar onze mening tot nu toe in de literatuur ontbroken. Zijdelings zijn de problemen wel aangeroerd, maar meestal in combinatie met de problematiek van de marketing in enge zin. Wij achten dat, zowel uit een oogpunt van methodiek als uit een oogpunt van de keuze van de probleemstelling, onjuist. Helaas wordt deze fout van de zijde van vele belangengroepen de laatste jaren voortdurend gemaakt. Zo wordt van ondernemerszijde in de discussie over de relevantie van bijv. de reclame vrijwel uitsluitend gewerkt met het argument dat reclame een belangrijk instrument voor de leider van de onderneming is. Zo men dat al wil accepteren, het argument is voor de discussie op het niveau van de marketing in ruime zin niet direct relevant. Relevant is wat er maatschappelijk gebeurt als reclame als marktinstrument wordt afgeschaft of veranderd. Als de hypothese van ondernemerszijde relevant is, zal het afschaffen van reclame, economisch gezien, maatschappelijke gevolgen hebben, die echter kunnen worden gecompenseerd, ook economisch, door maatschappelijke voordelen elders.

Wij zijn van mening dat het weinig of geen zin heeft op grond van een bepaalde functie in organisaties een theorie te construeren. De belangrijkste redenen daarvoor zullen we in par. 4 be-

spreken. Een andere reden die dikwijls wordt genoemd voor het onderscheiden van een afzonderlijke theorie rond de functie marketing is dat die functie grote verschillen vertoont in vergelijking met andere. De belangrijkste verschillen zijn de volgende.

1. De functie marketing onderhoudt een groot deel van de contacten met de omgeving van de organisatie.

2. Voor het beschrijven en analyseren van die contacten zijn de in de bedrijfseconomie gebruikelijke methoden van onderzoek niet geschikt. Er moet een beroep worden gedaan op andere methoden om die contacten adequaat te kunnen vastleggen. Een belangrijk deel van de z.g. theorie van de marketing bestaat dan ook uit de methoden die kunnen worden gebruikt om een betere beschrijving te geven van de

---

**Deze rubriek wordt verzorgd door de
Afdeling Bedrijfseconomie van de
Rijksuniversiteit te Groningen**

---

aard van de contacten met de omgeving 8). Die contacten worden dan gedefinieerd als een relatie tussen één of meer marktinstrumenten en een endogene variabele die de omgeving beschrijft. Die endogene variabele kan op verschillende manieren worden gedefinieerd:

- a. De in de economie gebruikelijke, maar ook de meest beperkte manier, is die, waarbij men als endogene variabele kiest een variabele als afzet. Deze is eenvoudig te meten en specificeert de gezien vanuit de organisatie op korte termijn meest relevante endogene variabele.
- b. De z.g. „sales response curve”, deze functie is een uitbreiding van de endogene variabele genoemd onder punt a. De „sales response curve” is een generalisatie van de relatie tussen marktinstrument en afzet. Een generalisatie omdat men met behulp van die curve een uitspraak doet over een bredere „range” van het gebruik van de betrokken exogene variabele.
- c. Als een toestandsvariabele voor het beschrijven van de situatie waarin de consument verkeert. Het zal duidelijk zijn dat het in dit geval gaat om de beschrijving van de verzameling toestandsvariabelen die van belang zijn in het kader van de procedure voor de beschrijving van het handelen van de consument als beslisser voor het verrichten van aankoop. Gegeven de aard van deze beschrijvingen — meestal wordt er gebruik gemaakt van stochastische variabelen — ontstaan er tevens problemen ten aanzien van het doen van uitspraken over de wijze waarop de marktinstrumenten efficiënt kunnen worden gebruikt; zie ook de volgende paragraaf. Een deel van de marketing-theorie houdt zich dan ook bezig met de ontwikkeling van methoden voor het

toepassen van de marktinstrumenten, gegeven de aard van de beschrijving van de contacten met de omgeving.

Uit de zojuist genoemde verschillen, hoe belangrijk op zich zelf, vloeien geen argumenten van principiële aard voort die aanleiding geven een afzonderlijke theorie te construeren. Uit verschillen in methoden kunnen geen afzonderlijke theorieën worden afgeleid. Dit geldt, naar onze mening, zowel voor de marketing in enge zin als in ruime zin. Wij hebben reeds aandacht besteed aan de problematiek rond de marketing in ruime zin. Naar onze mening staat, voor zover de marketing in ruime zin betreft, deze niet alleen. Om twee vergelijkbare voorbeelden te noemen. De problematiek van de milieuverontreiniging en de verschillen in regio's zijn vergelijkbare problemen. Beide laatste kunnen worden gedefinieerd vanuit een economisch of interdisciplinair gezichtspunt. Vooral in het laatste geval is het zinvol om a priori een oplossing te vinden voor het gewicht van de inbreng van elk van de in de combinatie opgenomen disciplines. Gezien het feit dat de marketing in enge zin in onze definitie is verbonden met een functie uit de organisatie en daarom een integrerend onderdeel uitmaakt van de bedrijfseconomie, zijn wij van mening dat de benaming beter kan luiden commerciële bedrijfseconomie (cbe). Wij zijn ons bewust dat ook deze naam verwarring kan wekken. We bedoelen met cbe niet een verbijzondering binnen de bedrijfseconomie op commerciële aspecten, maar een verbijzondering in een afsplitsing van een deel van het gebied van de bedrijfseconomie. We beperken ons verder tot de cbe.

3. Een driedeling

In figuur 1 hebben we het probleemgebied van de cbe omschreven 9). Dat probleemgebied kan in twee deelgebieden worden onderverdeeld, nl. dat van de efficiency en dat van de effectiviteit. Het deelgebied van de *efficiency* heeft betrekking op het linkerdeel van figuur 1. Als endogene variabele wordt gekozen een bepaalde uitvoer van de vier be-

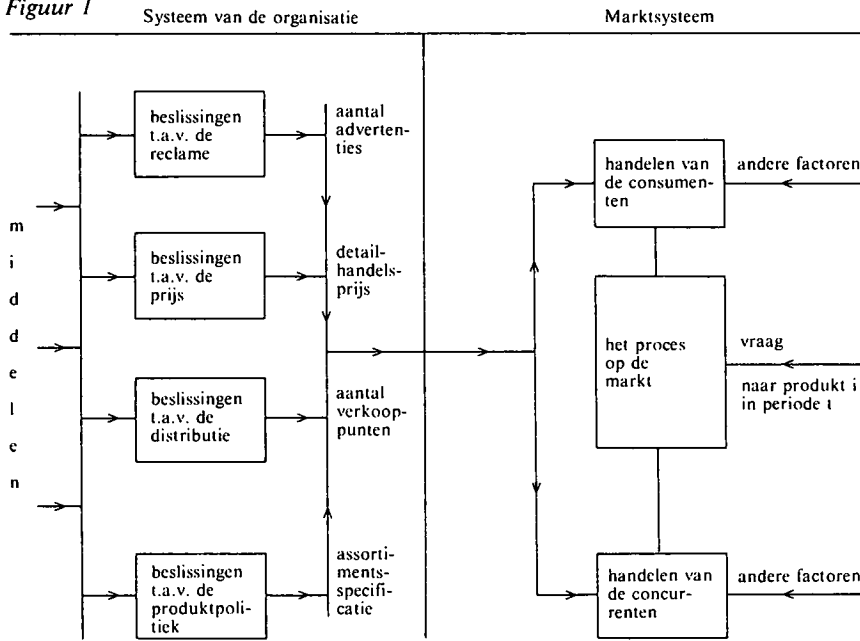
---

7) Zie voor een illustratie van deze wijze van redeneren, J. C. Reuyl, Is handhaving van de STER-reclame gewenst?, *ESB*, 26 november 1975.

8) Drie recent in Nederland verschenen proefschriften zijn aan dit onderdeel gewijd; zie P. S. H. Leeflang, *Mathematical models in marketing*, H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1974; W. J. Oomens, *De vraag naar duurzame consumptiegoederen*, H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1974; B. Wierenga, *An investigation of brand choice processes*, University Press Rotterdam, 1974.

9) Deze figuur is met een aantal wijzigingen ontleend aan S. F. Stasch, *Systems analysis for marketing, planning and control*, Glenview, Scott, Foresman and Company, 1972, blz. 93.

Figuur 1

kende marktinstrumenten, prijs, reclame, distributie en assortiment. Enkele voorbeelden van de inhoud van die endogene variabele zijn in figuur 1 vermeld. Deze endogene variabele x_i wordt gerelateerd aan een verzameling exogene variabelen in de vorm van de als invoer benodigde middelen om de uitvoer te realiseren. In wezen gaat het om een produktiefunctie:

$$x_i = f(a_1, a_2, \dots, a_n) \quad (1)$$

waarin: a_j = de aanwendingsnelheden van n produktiefactoren.

Uitgaande van wat de grootte betreft gegeven x_i en de prijzen van a_j kan met behulp van een kostenfunctie als criterium een uitspraak worden gedaan over de efficiency van de marktinstrumenten. De marktinstrumenten hebben naast andere factoren invloed op het handelen van consumenten en concurrenten. Het uiteindelijke effect van die invloed komt in de grootte van de vraag, zoals die resulteert uit het proces op de markt, tot uiting. De grootte van de invloed van die marktinstrumenten noemen we de *effectiviteit* ervan. De relatie die de effectiviteit specificeert is:

$$q_{r,t} = g(x_{i,t}, x_{i,t-h}, z_{l,t}, z_{l,t-h}) \quad (2)$$

waarin:

$q_{r,t}$ = de afzet van goed r in periode t ;
 z_l = de l andere factoren die de afzet in periode t mede beïnvloeden;

h = een index voor de perioden voorafgaande aan periode t waarvan de inhoud van de marktinstrumenten uit die perioden de afzet in periode t nog beïnvloeden.

Het zal duidelijk zijn dat effectiviteit en efficiency twee zijden van dezelfde medaille zijn. Immers, als criterium voor (2) zal men meestal de winst of

verwachte winst nemen. Winst, gedefinieerd als verschil tussen kosten en opbrengst, legt de relatie tussen (1) en (2).

We maken het onderscheid tussen efficiency en effectiviteit omdat in de toepassingen van verschillende methoden, die voor een deel hierna zullen worden besproken, de klemtoon meestal ligt op één van beide zijden van de medaille. Zo ligt bij de toepassing van econometrische methoden de nadruk vrijwel altijd op het schatten van de effectiviteit, terwijl bij de uiteenzettingen over de efficiency, bijv. bij het gebruik maken van methoden uit het operationele onderzoek, altijd wordt uitgegaan van een gegeven effectiviteit (10). In onze reeks artikelen komen we in de laatste vier artikelen op dit probleem, dat ook wel dat van de marketing-mix wordt genoemd, terug. Daaraan voorafgaand zullen we in de eerste drie artikelen aandacht schenken aan de methoden waarmee we de relatie(s) met de omgeving kunnen beschrijven. Daarop volgende zullen de 4 marktinstrumenten worden behandeld. Bij deze behandeling wordt geen aandacht geschonken aan de problematiek van de samenhang tussen de marktinstrumenten. Wel wordt uitgegaan van een onderscheid tussen detail- en globale beslissingen en de samenhang daartussen.

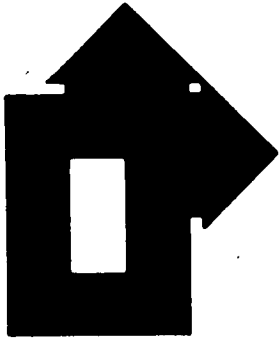
4. Globaal en detail

Het belangrijkste argument tegen het bestaan c.q. ontstaan van een marketing-theorie, in de betekenis van marketing in enge zin, is dat het gaat om een verklaring van het handelen en gedrag van organisaties en dat het voor die verklaring geen zin heeft, ja zelfs ondoordacht kan zijn, te beginnen met het opbouwen van theorieën rond de op grond van functionalisatie ontstane

functies. Marketing is daarvan niet het enige voorbeeld. Men denke in dit verband aan de z.g. financieringstheorieën. Marketing is wel het voorbeeld waarbij de neiging tot verzelfstandiging het verste is gevorderd; voor een deel een gevolg van het land van oorsprong en het daar vigerende onderwijssysteem. Immers, in dat land is de bedrijfseconomie als zelfstandig vakgebied onbekend, een reden waardoor alle binnen de bedrijfseconomie te plaatsen specialisten een goede kans krijgen zich zelfstandig te ontwikkelen. Naar onze mening is een dergelijke ontwikkeling naar specialismen gevaarlijk als deze zich gaan aanbieden als zelfstandige vakgebieden. „ideas” of theorieën. Een ontwikkeling naar specialisme op basis van een grotere kennis van methoden en/of probleemgebied kan uiteraard alleen maar worden toegejuicht.

Centraal staat, zoals we in de voorgaande artikelen in deze reeks reeds herhaaldelijk hebben gesteld, dat een organisatie moet worden gezien als een geheel van samenhangende delen — een systeem. Voor de bepaling van de samenstelling van die delen gaan wij uit van de beslissingen en de daarmee samenhangende functies. De samenhang definiëren we door tussen de beslissingen verbanden te leggen. Om die reden maken we een onderscheid tussen globale en detailbeslissingen. Ook om die reden vinden we de keuze van een theorie waarbij men uitgaat van functionalisatie in principe onjuist, omdat functionalisatie inherent is met het creëren van zelfstandigheid tussen functies. Mogelijke verbanden worden daarmee verbroken of komen nooit tot stand, waardoor het onmogelijk wordt een uitspraak te doen over meer efficiënte verbanden. Met deze stelling wil niet zijn gezegd dat we tegen het principe van hiërarchering zijn. Functionalisatie is één vorm die tot hiërarchering leidt, daarnaast kunnen andere worden onderscheiden. Eén van die andere is die, waarbij we ervan uitgaan dat er tussen de verschillende niveaus die er bij hiërarchering ontstaan een wederzijdse samenhang wordt gespecificeerd. Die samenhang komt dan tot stand door een afweging van behoefte aan gegevens voor het nemen van beslissingen die voor dat niveau relevant zijn. Aangezien de beslissingen op de diverse niveaus niet los van elkaar kunnen worden beschouwd, zal de samenhang tussen de niveaus worden bepaald door de samenhang tussen de beslissingen. Als

10) Een boek waarin deze effectiviteitsbenadering centraal staat is R. E. Frank en W. F. Massy, *An econometric approach to a marketing decision model*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1971; een boek waarin de efficiency-benadering m.b.v. OR-modellen de hoofdmoot van de behandelde stof is, is D. B. Montgomery en G. L. Urban, *Management science in marketing*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1969.

Ontnuchtering

A. F. VAN ZWEEDEN

Voor de sociale en economische toestand in ons land biedt het jaar 1976 niet bepaald de zonnigste perspectieven. Minister-president Den Uyl heeft er geen gras over laten groeien om de discussie over de onvermijdelijke versobering in een merkwaardig radio-interview met de VPRO in volle hevigheid te laten ontbranden. Den Uyl is er de man niet naar om in een uiterst gevoelige materie als het sociale zekerheidsstelsel en de inkomensverdeling behoedzame formules te zoeken en zich te verschuilen achter lopende studies en toekomstig beraad. Hij heeft de goegemeente getraakteerd op een ijskoud stortbad. Hoe pijnlijk het ontwaken uit de droom van het sociale paradijs is, blijkt uit de reacties van politici en anderen. Vriend en vijand verweten de premier dat hij zijn boodschap anders had moeten presenteren.

Hoe het ook zij, vaststaat dat alleen al de voor 1977 voorgenomen beperking van de groei van overheidsuitgaven en sociale lasten tot 1% van het nationale inkomen, tot een drastische besnoeiing op de groei van de sociale voorzieningen dwingt. Boersma moet in 1977 al f. 620 mln. in de sociale sector bezuinigen. Tot 1980, zo heeft hij de Kamer voorgerekend, moet er zeker voor f. 6 mrd. worden bezuinigd. Het beslag op het nationale inkomen dat via de overheid

wordt besteed is opgelopen tot meer dan 50% van dat inkomen. De voornaamste oorzaken van de snelle groei van de collectieve sector liggen in de inkomensoverdrachten via de sociale uitkeringen.

Het tempo van die automatische groei is niet meer te handhaven, nu de stijging van het nationale inkomen is vermindert. De bijstelling van de norm voor de trendmatige groei van het nationale inkomen tot 3,75% vereist al een aanzienlijk geringer stijgingstempo van de overheidssector. Overigens betekent de daarop afgestemde 1%-norm nog altijd, dat er in de komende jaren jaarlijks een verschuiving plaatsvindt van de particuliere naar de publieke sector. Lukt het niet om de 3,75%-groei te halen, dan is de 1%-norm voor de collectieve sector nog te hoog gemikt. Maar zelfs als het nationale inkomen wel de norm haalt, dan nog blijft er voor lonen en andere inkomens maar een zeer bescheiden ruimte over. Prof. Halberstadt heeft berekend, dat er voor nominale contractloonstijgingen in de komende jaren niet veel meer inzit dan 0,5% per jaar.

In dit licht moet ook de opmerking van Den Uyl worden geplaatst, dat de „nullijn” de eerstkomende vijf jaar gehandhaafd moet worden. Hij ging zelfs zover te stellen dat het levenspeil tot 2000 niet verder meer zou kunnen toenemen voor inkomens die nu boven het gemiddelde liggen. Die zeer beperkte ruimte dwingt tot een keus. Den Uyl heeft de zijne gemaakt. Zijn prioriteiten zijn achtereenvolgens: bevrozing of terugdringing van inkomens boven f. 25.000 à f. 30.000, bevrozing van het inkomen van de gemiddelde werknemer (f. 23.000 à f. 24.000) en minder groei van de sociale uitkeringen.

Opmerkelijk is dat de premier een duidelijke keus maakt voor een draaipunt in de inkomensverdeling op het lage niveau van f. 25.000 à f. 30.000. Die keus zal, als zij door het kabinet, het parlement en de sociale partners wordt overgenomen, ingrijpende gevolgen hebben voor de totale inkomensvorming. Den Uyl zelf trekt de consequenties van zijn keus al door tot de kinderbijslag en fiscale kinderaf trek, die hij boven het

modale inkomen van ongeveer f. 24.000 zou willen afschaffen.

Op dit punt vertoonde zijn presentatie een van de onvolkomenheden die onmiddellijk scherp zijn aangevallen. Niet alleen overschatte hij aanvankelijk de besparing die daardoor bereikt zou kunnen worden — en moest hij na afloop van het interview via de RVD een correctie laten aanbrengen — hij verzuimde bovendien de noodzakelijke compensaties te noemen voor gezinnen met studerende kinderen en voor gezinnen die plotseling met een aanzienlijke daling van hun besteedbaar inkomen geconfronteerd zullen worden. Abrupte ingrepen als afschaffing van de kinderbijslag, het niet meer aftrekbaar maken van de AOW-premie van de inkomstenbelasting en het gelijkschakelen van alle sociale uitkeringen door de koppeling met het laatst verdiende salaris door te snijden, maken geen enkele kans in het parlement of in het overleg met de sociale partners.

Als er straks gesnoeid moet worden, dan zal het aankomen op de juiste dosering en verdeling. Het afsnijden van alle welvaartsvaste uitkeringen boven een gemiddeld jaarinkomen, treft ook groepen die niet zover boven dat gemiddelde liggen en die wel degelijk tot de cao-werknemers gerekend kunnen worden.

De noodzaak van loonmatiging en van beperkingen op het pakket sociale verzekeringen, stelt ook de vakbeweging voor een pijnlijke keus. Als zij akkoord gaat met het jarenlang aanhouden van de nullijn, moet zij vrijwel afzien van haar traditionele rol. Blijft zij haar taak vervullen door aan te dringen op verbetering van de besteedbare inkomens van de werknemers die zij vertegenwoordigt, dan verkleint zij de ruimte voor overdrachtsuitgaven aan de zwaksten in de samenleving. Er dreigt dan een strijd tussen actieven en niet-actieven die de vakbeweging wel eens kan worden opgedrongen door haar eigen achterban.

Het grote probleem van onze economie is niet dat zij wordt getroffen door een internationale depressie, maar dat het draagvlak van onze welvaart kleiner is geworden. Den Uyl heeft volkomen terecht de vinger gelegd op deze zwakke

---

afgeleide daarvan kan de wijze en de mate van aggregatie worden bepaald. Wij zijn van mening dat de samenhang tussen de beslissingen *het* richtsnoer moet zijn voor de opbouw van structuren in organisaties. Om die reden zullen we dan ook aan die samenhang in de volgende artikelen weer uitvoerig aandacht besteden 11).

A. Bosman

---

11) Aan de samenhang tussen detail- en globale beslissingen hebben we in voorgaande artikelen reeds uitvoerig aandacht besteed. We verwijzen naar: *ESB*, 8 mei 1974; *ESB*, 17 juli 1974; *ESB*, 2 oktober 1974; *ESB*, 26 november 1975.

plek. De laatste tien jaar is onze actieve beroepsbevolking met niet meer dan 200.000 gestegen. Er is in diezelfde periode een groot tekort aan arbeidsplaatsen ontstaan dat er mede toe heeft geleid, dat thans een vijfde van de beroepsbevolking tot het leger van de niet-actieven behoort. Vervroegde pensioenering, verlenging van de leerplicht, het sneller „afschrijven” van mensen door ze arbeidsongeschikt te laten verklaren, automatisering en mechanisatie van productieprocessen, massale uitstoot van arbeidskrachten door bedrijfs-sluitingen en -inkrimpingen, dat zijn allemaal structurele elementen die het draagvlak van onze economie ernstig hebben verzwakt.

Een andere verdeling van de werkgelegenheid helpt wel bij het uitsmeren

van beschikbare arbeid over meer mensen, maar draagt niet bij tot vergroting van de werkgelegenheid. We verkeren niet in een situatie, waarin we het verdienen van ons nationale inkomen grotendeels aan machines kunnen overlaten. Dat was de eigenlijke boodschap van Den Uyl. We staan aan het begin van een nieuwe overleggronde tussen overheid, werkgevers en werknemers waarin de doelstellingen van het sociaal-economische beleid op lange termijn opnieuw geformuleerd moeten worden. De verdeling van de geringere welvaarts-groei tussen de drie partners is ongetwijfeld het belangrijkste onderwerp van bespreking.

A. F. van Zweeden

Boeken nieuws

Dr. J. F. E. Bläsing: Das goldene Delta und sein eisernes Hinterland 1815-1851; von Niederländisch-Preussischen zu Deutsch-Niederländischen Wirtschaftsbeziehungen. Stenfert/Kroese B.V., Leiden, 1973, 276 blz., f. 48,50.

Joachim Bläsing beoogt in zijn proefschrift een genuanceerd beeld te geven van het veranderend karakter van de economische betrekkingen tussen Nederland en Pruisen in de eerste helft van de 19e eeuw. De ondertitel omschrijft het hoofdthema van deze studie: de verplaatsing van de dominerende rol van Nederland naar Duitsland.

De verschillende economische ontwikkeling van beide landen in de 17e en 18e eeuw determineerde een ander economisch klimaat en ook verschillende economische verwachtingen. Het economisch gebeuren in Duitsland en Nederland na 1815 voltrok zich langs twee grote lijnen: Duitse emancipatie en Nederlandse contractie. In het tijdvak 1815-1851 evolueerden beide landen naar een nieuwe economische identiteit, waardoor tevens de grondslagen van hun onderlinge economische betrekkingen moesten worden vernieuwd. De uitkomst van deze economische krachtmeting is reeds lang bekend, het beeld van het verloop daarentegen behoeft een grotere differentiatie: de Duitse dynamische ontplooiing voltrok zich ondanks menige statisch-achterlijke activiteiten, de Nederlandse contractie ondanks menige dynamisch-progressieve activiteiten.

De auteur realiseert zijn doelstelling door middel van een sterk kwalitatief gerichte analyse, die hij zelf karakteri-

seert als een eerste poging tot een stuk integrale geschiedschrijving (blz. 182 en 190). Gezien zijn thematiek: de veranderende economische relatie tussen twee gebieden acht de auteur de integrale aanpak een vanzelfsprekende zaak. De inhoud die de schrijver aan het woord „integraal” geeft expliciteert hij niet; ook door lezing van het boek kwam ons dit niet duidelijk voor ogen te staan. Vele Nederlandse lezers zullen het woord integraal in eerste instantie associëren met het door Jan Romein gelanceerde begrip „integrale geschiedschrijving”, waaraan Romein een duidelijk omschreven inhoud gaf in zijn essay *Integrale geschiedschrijving*, dat als motto Goethes woorden draagt: „Immer strebe zum Ganzen”.

Dat het Bläsing zeker niet om deze betekenis van het woord integraal gaat,

blijkt uit de mededeling (blz. 189) dat zijn studie niet pretendeert antwoord te geven op alle vragen betreffende het gebeuren in alle sectoren van Duits-Nederlands economisch belang tijdens de bestudeerde periode.

Wij achten het een goede keuze van de auteur het boek in de Duitse taal te publiceren, hetgeen de toegankelijkheid voor niet-Nederlandstaligen zeker ten goede zal komen en voor de Nederlandse lezer nauwelijks een bezwaar kan vormen. Minder gelukkig achten wij Bläsings uitvoerige uiteenzetting in noot 9 op blz. 4. Zich baserend op Grimms Wörterbuch en Van Dales Grootwoordenboek van de Nederlandse taal wijdt hij ruime aandacht aan de betekenis van het (scheld)woord „mof”. Vooral de uitbreiding van de uiteenzetting tot het woord „rotmof”, dat eerst in de loop van de periode van de tweede wereldoorlog de Nederlandse taal verrijkte, achten wij weinig relevant in een studie over de veranderende economische relaties tussen Nederland en de Duitse gebieden in het eerste deel van de 19e eeuw.

Een vlot gebruik van het notenapparaat wordt belemmerd door het feit, dat alleen de titels van de hoofdstukken, doch niet letter en nummer in de kop van de tekstbladzijden werden geplaatst, terwijl de bladzijden met de noten alleen letter en nummer van de hoofdstukken, doch niet de titel vermelden.

Waardering verdient de consciëntieuze wijze waarop Bläsing zijn zinnen heeft gebouwd. Relativerende en nuancerende tussenzinnen dragen als regel bij tot een verantwoorde vormgeving. Soms echter worden de constructies te gecompliceerd, waaronder de leesbaarheid van de tekst gaat lijden, zoals bijv. op blz. 34 waar 13 van de 39 bladregels één zin vormen of op blz. 96 waar één zin 12 regels opeist; het huidige streven naar nivellering vindt blijkbaar niet overal waardering.

De schrijver beoogt een verbreding en verdieping van onze kennis omtrent de grote lijnen van de ontwikkeling van de Duits-Nederlandse economische betrekkingen tussen 1815-1851. Dit doel heeft Bläsing zeker bereikt. Het beeld dat hij ons schetst is zowel genu-

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

anceerd als goed gefundeerd; een omvangrijke literatuur en archivalia van Nederlandse en Duitse origine dienden hem daarbij tot studiemateriaal.

Wij besluiten dan ook met de wens dat de door ons geuite kritiek, die niet van fundamentele aard is, voor de in dit onderwerp geïnteresseerde lezer geen rem zal vormen Bläsings boek niet alleen ter hand te nemen, doch het ook te lezen. De zorgvuldige reconstructie van het gecompliceerde samenspel van krachten en de daaruit voortvloeiende resultanten kunnen ons mogelijk iets leren dat ook voor het verschuivend heden betekenis heeft.

J. Teijl

J. ten Broeke: Het arbeidsbestand in de bouwnijverheid 1973/1974. Serie de

bouwproductie, nr. 45, Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, Amsterdam, 1975, 44 blz.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid in de bouwnijverheid in de periode 1961-1974 wordt in dit rapport in cijfers weergegeven. Er is aandacht geschonken aan de recente veranderingen in het arbeidsbestand en de mutaties die daarvan de oorzaak waren. Van het arbeidsbestand is o.a. de samenstelling naar beroepsgroepen en naar geboorteklassen onderzocht, alsmede de verdeling over de diverse waarnemingsgebieden. Speciale aandacht is geschonken aan de nieuwe toetredingen, met name de verdeling van het contingent nieuwkomers naar beroepsgroep, geboorteklasse, herkomst, opleiding en objectcategorie, waarin gewerkt wordt. Tot slot is er een hoofdstuk gewijd aan de arbeidscapaciteit, die door het arbeidsbestand is geleverd.

CBS: Beroepsuitoefening door de gehuwde vrouw: een econometrische analyse. Serie statistische en econometrische onderzoeken, no. 17, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975, 36 blz., f. 6,50.

Bevat een studie naar de deelneming van de gehuwde vrouw in het arbeidsproces. Doel van deze studie was een verklaring te vinden voor het feit dat het percentage gehuwde vrouwen, dat een beroep uitoefent, in Nederland lager is dan in de omringende Europese landen en tevens voor het feit dat er binnen Nederland sprake is van grote verschillen in deze percentages. Er werd een model ontwikkeld, dat vervolgens op econometrische wijze werd getoetst.

CBS: Statistiek der bedrijfsongevallen 1973. Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975, 39 blz., f. 6,50.

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT NIJMEGEN

gewoon lector methoden van onderzoek bij de sectie politikologie

De fakulteit der sociale wetenschappen deelt mede dat vakant is het gewoon lectoraat methoden van onderzoek bij de sectie politikologie.

De funktionaris zal samen met de aanwezige stafleden methoden en technieken, verantwoordelijk zijn voor het onderwijs in de methoden en technieken en de inleiding in de statistiek. Tot zijn taak behoort ook het doceren en met elkaar konfronteren van de diverse methodologische stromingen.

Daarnaast krijgt hij de leiding van de werkgroep politikologisch onderzoek van het instituut, die tot taak heeft inzake onderzoek te adviseren en te begeleiden.

De voorkeur gaat uit naar een gepromoveerde sociale wetenschapper die blijk gegeven heeft van belangstelling op het gebied van politieke en sociaal economische vraagstukken.

Inlichtingen bij de voorzitter van de benoemingskommissie prof. mr. S.F.L. Baron van Wijnbergen (080-512510), Instituut voor Rechtsgeleerdheid, Oranjesingel 72, Nijmegen.

Degenen, die willen solliciteren of de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, wordt verzocht zich te richten tot voornoemde voorzitter.

faculteit der

sociale wetenschappen